

11. 00
MAATALOUDEN TALOUDELLISEN
TUTKIMUSLAITOKSEN
TIEDONANTOJA N:o 140

*THE AGRICULTURAL ECONOMICS
RESEARCH INSTITUTE, FINLAND
RESEARCH REPORTS, No. 140*

MAATALOUSYRITTÄJÄN LOMITUSPALVELUT

MARJA HOKKANEN

HELSINKI 1988

Maatalouden taloudellisen
tutkimuslaitoksen
tiedonantoja N:o 140

The Agricultural Economics
Research Institute, Finland
Research Reports, No. 140

MAATALOUSYRITTÄJÄN LOMITUSPALVELUT

Marja Hokkanen

HELSINKI 1988

ISBN 951-9202-62-5

ISSN 0355-0877

Helsinki 1988. Hakaniemen Valtimo

ESIPUHE

Maatalouden taloudellisessa tutkimuslaitoksessa on käynnissä viljelijäväestön tulotasoa koskeva verraten laaja tutkimus, joka on rahoitettu pääosin maa- ja metsätalousministeriön yhteistutkimusmäärärahoista. Viljelijäväestön sosiaaliturvaa koskevat kysymykset ovat olleet viime aikoina paljon esillä ja ne muodostavat oman osansa viljelijäperheen toimeentulosta. Viljelijän kannalta työhön ja vapaa-aikaan liittyvät kysymykset ovat sosiaaliturvan keskeisimpiä osia. Maatalouden työsidonaisuus jo sellaisenaan aiheuttaa eroja verrattaessa viljelijäväestön toimeentuloa muiden väestöryhmien toimeentuloon. 1970-luvun loppupuolella yleistyneet maatalouden lomitussjärjestelmät ovat osin tuoneet tasoitusta tähän epäsuhteeseen. Tulotasotutkimukseen liittyen Marja Hokkanen on selvittänyt maatalousyrittäjien lomitussjärjestelmiä ja niiden toteutumista ja pyrkinyt hahmottamaan eräiltä osin myös kehitysnäkymiä. Nyt julkistettava tutkimus täydentää osaltaan viljelijöiden tulotasoa koskevia aikaisempia tutkimuksia.

Helsingissä 14.9.1988

Matias Torvela

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	7
2. MAATALOUSYRITTÄJIEN SOSIAALITURVA	8
2.1. Yleinen sosiaaliturva	8
2.2. Maatalousyrittäjien sosiaaliturvan erityisjärjestelmät	9
2.2.1. Maatalousyrittäjien eläkelaki	10
2.2.2. Maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuslaki	10
2.2.3. Työterveyshuoltolaki	11
3. MAATALOUSYRITTÄJÄN LOMITUSPALVELUT	11
3.1. Maatalousyrittäjien työ- ja vapaa-aika	11
3.2. Lomajärjestelmien synty- ja kehitysvaiheet	13
3.3. Lomituspalvelujen nykytila	15
3.3.1. Vuosiloma	15
3.3.2. Sijaisapu	17
3.3.3. Viikkovapaa	19
3.3.4. Muut lomituspalvelut	19
3.4. Hallinto ja rahoitus	20
3.5. Lomituspalvelut muissa Pohjoismaissa	22
3.5.1. Ruotsi	22
3.5.2. Tanska	24
3.5.3. Norja	25
4. LOMITUSPALVELUJEN TOTEUTUMINEN	26
4.1. Vuosiloman saajat ja loman pituus	27
4.2. Sijaisavun käyttö, pituus ja tarve	33
4.3. Viikkovapaan kysyntä	35
4.4. Organisaatio ja maatalouslomitajat	37
4.5. Rahoitus ja sen jakaantuminen	41
5. LOMITUSPALVELUJEN KEHITYSNÄKYMÄT	48
5.1. Asetetut tavoitteet	48
5.2. Lomituspalvelujen kysyntään vaikuttavat tekijät	49
5.3. Vuosiloman käyttäjien määrä vuosina 1994 ja 2000	51
6. YHTEENVETO	54
KIRJALLISUUSLUETTELO	57
LIITTEET	

SUBSIDIZED HOLIDAYS FOR FARMERS IN FINLAND

Marja Hokkanen
Agricultural Economics Research Institute
Luutnantintie 13
SF-00410 Helsinki

Abstract. Subsidized holidays, i.e. annual holidays, relief labour and weekly holidays, are part of the social security of farmers. They aim at granting the farmers the possibility for regular holidays, free time and relief labour e.g. in case of illness, accidents or pregnancy. Subsidized holidays for farmers have been prescribed by law since the middle 1970s. The aim of this study is to examine the development and realization of subsidized holidays during the time they have been in force, and to present a forecast of the number of farmers using holiday services in the year 2000. The realization of subsidized holidays has mainly been examined on the basis of the existing statistics.

Index words: social security of farmers, subsidized holidays for farmers, annual holidays, relief labour, weekly holidays

1. JOHDANTO

Yhteiskunnan muutosprosessi edellyttää maatalouden muuttuvan perinteisestä uudenaikaiseksi. Maataloudelta odotetaan tehokkuutta, kilpailukykyä ja rationaalisuutta. Tehokkaampi tuotanto työllistää yhä harvempia ja tiloilla on yhä vähemmän perheenjäseniä osallistumassa maatalan töihin. Uudet vaatimukset ja epätietoisuus elinkeinon tulevaisuudesta lisäävät viljelijäväestön työn rasittavuutta.

Työn rasittavuutta voidaan vähentää lisäämällä vapaa-aikaa. Vapaa-aikaetuuksien katsottiin pitkään kuuluvan vain työsuhteessa oleville työntekijöille, mutta nykyisin myös yrittäjillä on katsottu olevan oikeus palkalliseen vuosilomaan. Tämä on lisännyt hyvinvoinnin oikeudenmukaisempaa ja tasa-arvoisempaa jakoa yhteiskunnassa. Maatalousyrittäjien vuosilomajärjestelmä on ollut voimassa neljätoista vuotta ja sijaisapujärjestelmä kolmetoista vuotta. Yhtenäistä esitystä lomituspalvelujen toteutumisesta ei kuitenkaan ole tehty.

Tutkimuksen tarkoitus on antaa kokonaiskuva maatalousyrittäjien lomituspalveluista järjestelmien voimassaoloajalta, selvittää palvelujen nykytila ja esittää ennuste palvelujen käyttäjien määrästä. Lomituspalvelujen kehittymistä seurataan pääasiassa olemassa olevien tilastojen avulla.

Lomituspalvelut ovat osa maatalousyrittäjien sosiaaliturvaa kuuluen sekä työsuojelun että sosiaalipalvelujen piiriin. Tämän tutkimuksen alussa selvitetään lyhyesti maatalousyrittäjien sosiaaliturvan muodostuminen. Tutkimuksen painopiste on kuitenkin lomituspalvelujen kehitysvaiheiden ja toteutumisen tarkastelussa. Lisäksi tarkastellaan, miten palvelut tällä hetkellä vastaavat niille asetettuja tavoitteita ja minkälaisia muutoksia niihin sekä käyttäjien määrään on odotettavissa.

2. MAATALOUSYRITTÄJIEN SOSIAALITURVA

2.1. Yleinen sosiaaliturva

Sosiaaliturva sisältää perinteisen määritelmän mukaan ne sosiaalipoliittiset pyrkimykset ja toimenpiteet, joiden tarkoituksena on taata tiettyjen sosiaalisten riskien uhkaamille yksilöille toimeentulon jatkuvuus sosiaalivakuutuksen, sosiaaliavustuksen ja sosiaalihuollon menetelmin (WARIS 1980, s. 171). Tavoitteidensa perusteella sosiaaliturvapolitiikka jaetaan toimeentuloturvaan ja sosiaalipalveluihin. Eduskunta luo ylimpänä valtioelimenä lainsäädännöllä puitteet toteutettavalle viralliselle sosiaalipolitiikalle. Säättäessään lakeja se määrittelee ne tilanteet, joissa arvioidaan tarvittavan yhteiskunnan säätelemiä toimia kansalaisten hyvinvoinnin lisäämiseksi. Lait määrittelevät myös sen, kenen velvollisuutena toimintojen tuottaminen on ja ketkä sen kulloinkin rahoittavat.

Maatalousyrittäjien sosiaaliturva muodostuu kahdesta osasta (kuvio 1). Osan muodostaa yleinen, kaikkia väestöryhmiä koskeva sosiaaliturvalainsäädäntö. Maatalousyrittäjien työn erityispiirteiden vuoksi on säädetty erityislakeja koskemaan ainoastaan maatalousyrittäjiä, jotta viljelijät saisivat samanlaisen sosiaaliturvan kuin työnantajat on velvoitettu eri lakien mukaan järjestämään työntekijöilleen. Maatalousyrittäjiä eri tavoin koskevien sosiaaliturvajärjestelmien kehittämisestä eli maatalouden sosiaalipolitiikan käytännön harjoittamisesta sovitaan pääasiassa valtion ja maataloustuottajien etujärjestöjen Maataloustuottajain Keskusliiton (MTK) ja Svenska Lantbruksproducenternas Centralförbundin (SLC) välisten maataloustuloneuvottelujen yhteydessä.

MAATALOUSYRITTÄJIEN SOSIAALITURVA	
Yleiset sosiaaliturvajärjestelmät	Maatalousyrittäjien sosiaaliturvan erityisjärjestelmät
<ul style="list-style-type: none"> - Kansaneläke - Sairausvakuutus - Terveysturva - Sosiaalipalvelut - Työttömyysturva - jne. 	<ul style="list-style-type: none"> - Maatalousyrittäjien eläkelaki - Maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuslaki - Työterveyshuoltolaki - Laki maatalousyrittäjän lomitusveluista - Luopumiseläkelaki

Kuvio 1. Maatalousyrittäjien sosiaaliturvan muodostuminen.

Tapahtunut yhteiskunnallinen rakennemuutos on vaikuttanut maatalousyrittäjien sosiaaliturvan tarpeeseen. Maatalousväestön taloudellinen ja sosiaalinen turvallisuus perustui aikaisemmin siihen, että perheyhteisöt pysyivät koossa ja sen jäsenet tukivat toinen toistaan. Teollistumisen seuraukset alkoivat näkyä maataloudessa laajemmin toisen maailmansodan jälkeen. Maatalouden koneellistuminen vähensi työvoiman tarvetta maatilataloudessa ja työvoimaa vapautui muihin ammatteihin. Pienyhteisön antama sosiaalinen turvallisuus heikkeni etenkin 1960-luvulla laajentuneen muuttoliikkeen seurauksena. Tämä lisäsi olennaisesti maatalousväestön sosiaaliturvan tarvetta.

Maatalousyrittäjien sosiaaliturvan kehittämiseksi asetetaan erityisiä vaatimuksia mm. maatalousyrittäjien työn luonne sekä maatalousväestön rakenne. Maatalousyrittäjien työn sitovuus ja työaika vaikeuttavat lomajärjestelyjä etenkin kotieläintaloudessa. Palkansaajaväestöstä poikkeava tulonmuodostus aiheuttaa ongelmia sosiaalietuuksien tason määrittelyssä. Oman ongelmansa sosiaaliturvan kehittämiseksi aiheuttavat maaseudun pitkät välimatkat, mikä vaikuttaa erityisesti sosiaali- ja terveystalouden saatavuuteen.

Maatalousyrittäjien ikärakenne poikkeaa selvästi muiden väestöryhmien ikärakenteesta, sillä vanhemmat ikäluokat ovat ylläostettuja nuorempiin verrattuna. Suppeneva ammattiryhmä ei voi yksin vastata kasvavista eläkemenoista. Naisten osuus maatalousyrittäjäväestön keskuudessa on huomattavasti pienempi kuin muun väestön keskuudessa ja korkeammasta syntyvyydestä huolimatta lapsia syntyy maaseudulla vähemmän (ANON. 1983a, s. 30–31).

2.2. Maatalousyrittäjien sosiaaliturvan erityisjärjestelmät

Maatalousyrittäjien sosiaaliturvan erityisjärjestelmiä ovat maatalousyrittäjien eläkelaki (MYEL 467/69, sisältää myös sukupolvenvaihdoseläkkeen), luopumiseläkelaki (LUEL 16/74), maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuslaki (MaTa 1026/81), työterveyshuoltolaki (Ask 743/78 ja siihen liittyvä muu lainsäädäntö) ja laki maatalousyrittäjän lomituspalveluista (Ask 2/85).

Sukupolvenvaihdoseläke, joka sisällytettiin maatalousyrittäjien eläkelakiin vuonna 1974, laadittiin maatalouden rakenteen parantamiseksi helpottamaan ja nopeuttamaan perheviljelmien siirtymistä uudelle yrittäjäpolvelle. Maatalouden rakenteen parantamiseksi säädetty luopumiseläkelaki on tarkoitettu pienille tiloille ja tiloille, joille ei löydy jatkajaa. Vaikka näillä kahdella järjestelmällä on maatalouspoliittisen luonteen ohella myös sosiaalipoliittista merkitystä, niitä ei ole käsitelty tarkemmin tässä yhteydessä.

2.2.1. Maatalousyrittäjien eläkelaki

Maatalousyrittäjien eläkelaki tuli voimaan vuoden 1970 alusta ja se koskee 18-vuotta täyttäneitä viljelijöitä, kalastajia, poronhoitajia ja heidän perheenjäseniään. Hakeutuminen MYEL-vakuutuksen piiriin kuuluu viljelijälle itselleen.

MYEL-vakuutetulla on oikeus erilaisiin eläkeuotoihin. Vanhuuseläkettä voi saada yleisen eläkeiän 65-vuotta täytettyään. Vanhuuseläkkeen saa ja se maksetaan täysimääräisenä, vaikka yrittäjä jatkaa työtään entiseen tapaan. Varhennetulle vanhuuseläkkeelle voi jäädä 60–64 -vuotiaana. Se ei edellytä työ- tai yritystoiminnan lopettamista, mutta eläke on alennettu koko loppuiän. Yksilöllisen varhaiseläkkeen voi saada 55-vuotta täyttänyt henkilö, jonka työkyky on heikentynyt. Varhaiseläkkeen saamisen ehtona on, että työskentely lopetetaan lähes kokonaan. Osa-aikaeläke on tarkoitettu 60-vuotta täyttäneelle henkilölle, joka vähentää työnsä puoleen entisestä. Työkyvyn heikennyttyä vähintään kaksi viidesosaa voi saada työkyvyttömyyseläkettä osaeläkkeenä. Työttömyyseläkkeen voi saada MYEL-eläkkeenä, jos joutuu työttömäksi päätyöstään. Perhe-eläkkeeseen ovat oikeutettuja naispuoliset lesket sekä alle 18-vuotiaat lapset.

Maatalousyrittäjien eläkkeiden rahoitus jakaantuu valtion ja maatalousyrittäjien kesken. Maatalousyrittäjä maksaa itse osan tulevasta ansioeläkkeestään vakuutusmaksuna, joka määräytyy hänen MYEL-työtulojensa mukaisesti. Vakuutusmaksu on yrittäjälle verotuksessa vähennyskelpoinen. Maatalousyrittäjien maksamia vakuutusmaksuja ei oteta huomioon maataloustulolaskelmassa kustannuksena eikä etuuksia tulona.

2.2.2. Maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuslaki

Maatalousyrittäjien tapaturmavakuutusjärjestelmä (MaTa) toteutettiin vuoden 1982 heinäkuun alusta voimaan tulleella maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuslailla. Se sisältää maatalousyrittäjiä koskevat erityissäännökset. Muilta osin noudatetaan työntekijän tapaturmavakuutuslakia ja ammattitautilakia.

Maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuksen piiriin kuuluvat MYEL-vakuutetut sekä 14–64 -vuotiaat maatilalla asuvat ja työskentelevät perheenjäsenet. MaTa korvaa maatalousyrittäjyössä sattuneet tapaturmat ja syntyneet ammattitaudit. Työtapaturman ja ammattitaudin määrittelyperiaatteet sekä korvausetuudet ovat samat kuin työntekijäin tapaturmavakuutusjärjestelmässä. Tapaturmavakuutuksen perusteella vakuutetulla on oikeus kulukorvauksiin, päivärahaan, eläkkeisiin ja muihin korvauksiin.

Maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuksen rahoituksesta vastaavat Kansaneläkelaitos, maatalousyrittäjät ja valtio. Maatalousyrittäjien vakuutusmaksut määräytyvät MYEL-työtulon perusteella. Maatalousyrittäjien maksamat vakuutusmaksut otetaan maataloustulolaskelmassa huomioon maatalouden kustannuksena. Etuuksia ei oteta huomioon maatalouden tulona. Vakuutusmaksut ovat yrittäjälle verotuksessa vähennyskelpoisia.

2.2.3. Työterveyshuoltolaki

Työterveyshuolto on ennalta ehkäisevää terveydenhuoltoa ja työsuojelua, joka tähtää työperäisten terveyshaittojen ehkäisyyn. Siihen kuuluvat työpaikkaselvitykset, terveystarkastukset ja niistä yhteenvetona annettavat neuvot. Työterveyshuoltolaissa (Ask 743/78) työnantajat veloitetaan järjestämään työntekijöilleen työterveyshuoltopalvelut. Yrittäjien ja muiden omaa työtään tekevien osalta lakia noudatetaan soveltuvin osin. Tämän perusteella viljelijöillä on oikeus saada työterveyshuoltopalveluja. Viljelijäväestön työterveyshuoltokokeilu aloitettiin vuonna 1980. Kansanterveyslain mukaan terveyskeskusten tulee tuottaa työterveyshuoltopalveluja yrittäjille ja muille omaa työtään tekeville. Sairausvakuutuslaissa määrätään työterveyshuoltopalvelujen aiheuttamien kustannusten korvauksista.

Maatalousyrittäjien työterveyshuollon rahoituksesta vastaavat Kansaneläkelaitos, valtio ja maatalousyrittäjät. Tilakäynnit ovat viljelijälle ilmaisia. Kustannuksia viljelijälle syntyy terveyskeskuksessa suoritettavasta lääkärintarkastuksesta. Työterveyshuollon maksuja ei oteta maataloustulolaskelmassa huomioon kustannuksena eikä valtion osuutta tulona. Yrittäjä voi vähentää työterveyshuollon maksut verotuksessaan.

3. MAATALOUSYRITTÄJÄN LOMITUSPALVELUT

3.1. Maatalousyrittäjien työ- ja vapaa-aika

Vapaa-aika on muodostunut tärkeäksi hyvinvoinnin osatekijäksi. Lisääntyvää vapaa-aikaa on perusteltu mm. terveyden ylläpitämisen vaatimuksilla sekä sosiaalisilla ja sivistyksellisillä tarpeilla (PARVIAINEN 1982, s. 19). Maatalousyrittäjien työ- ja vapaa-ajan erottaminen on ongelmallisempaa kuin työsuhteessa olevien, sillä työn ja vapaa-ajan välille ei aina voida vetää selvää rajaa. Lisäksi työajan vertailua viljelijöiden ja palkansaajien välillä hankaloittavat mm. työnmenekin kausiluonteisuus, työn sidonnaisuus ja työn tehokkuus. PUURUNEN (1986, s. 84) on arvioinut viljelijän vuosityöpanosta suhteuttamalla sen palkansaajien laskennalliseen työaikaan. Viljelijän kokonaistyöpanos, josta on

vähennetty yksityistalouden työt, on ylittänyt kaikissa kotieläintilaryhmissä esitetyn palkansaajien laskennallisen täystyöllisyyskriteerin.

Maatilahallituksen otosperusteinen työpanostilasto soveltuu kuvaamaan lähinnä koko viljelijäväestön työpanossummaa ja sen kehitystä eikä niinkään tilakoh-
taista työnmenekkiä (taulukko 1). Työpanoksen tilastointiin liittyvien vaikeuk-
sien ja muutosten vuoksi (otosten uusiminen, työlajeittaisen ryhmittelyn muut-
taminen, vastausprosentin alhaisuus) luvut kuvaavat ainoastaan työpanoksen
kehityksen suuntaa. Sekä viljelijän että koko viljelijäperheen työpanos maati-
loilla on jatkuvasti laskenut. Naisten työpanoksen väheneminen on ollut huo-
mattavasti nopeampaa kuin miesten ja 1980-luvun alkupuolella naisten työpanos
maatilan töissä on alittanut miesten kokonaistyöpanoksen. Myös ulkopuolisen
palkatun työvoiman työpanos maatilan töissä on vähentynyt huomattavasti.

Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen (NIEMI ym. 1981, s. 13) mukaan vähiten
viikottaista vapaa-aikaa on maataloudessa työskentelevillä ja heistä etenkin
naisilla. Ansiotyöhön käytetty kokonaisaika on pisin maa- ja metsätaloudessa
työskentelevillä miehillä. PARVIAISEN (1982, s. 24–28) haastattelututkimuksen
mukaan isäntien mahdollisuudet vapaa-aikaan ovat paremmat kuin emäntien ja
itsenäisten naisviljelijöiden. Tärkeimmät maatalousyrittäjien vapaa-aikamah-
dollisuuksiin vaikuttavat tekijät ovat tuotantosuunta ja tilakoko. Vähiten vapaa-

Taulukko 1. Viljelijän ja puolison, palkatun työvoiman sekä lomittajan työ-
panoksen kehittyminen maatilan töissä vuosina 1974 – 1986 (milj. työpäiviä).

Vuosi	Viljelijä ja puoliso		Palkattu työvoima	Lomittaja ¹⁾
	Mies	Nainen		
1974	53.5	66.4	6.2	
1977	49.9	59.5	5.1	0.676
1978	48.9	53.7	4.6	0.487
1979	45.7	48.5	4.2	0.476
1980	42.8	45.2	3.9	0.451
1981	43.5	45.5	3.4	0.583
1982	41.8	44.2	3.4	0.565
1983	38.2	38.1	2.9	0.708
1984	37.7	37.6	2.7	0.746
1985	37.4	36.6	2.3	0.723
1986	35.8	34.2	2.3	1.033

1) varsinkin viimeisten vuosien osalta työpanos on arvioitu liian pieneksi
Lähde: Maatilahallituksen työpanostilasto

aikamahdollisuuksia on maitotilojen emännillä ja isännillä. Kasvinviljelyä harjoittavilla tiloilla työstä irrottautumismahdollisuus on parempi kuin karjataloustiloilla. Tilakoon kasvaessa isännillä ja emännillä on useammin mahdollisuus vapaisiin viikonloppuihin tai vapaapäiviin. Alueittain tarkasteltaessa Itä- ja Pohjois-Suomen viljelijöillä on harvemmin mahdollisuus vapaaseen kuin muilla alueilla. Eniten vapaa-aikaa on Lounais-Suomessa, mihin vaikuttanee muita alueita suurempi tilakoko ja erikoistuminen kasvinviljelyyn.

Lomituspalvelut tulisi sosiaalihuollon mukaan (ANON. 1985a, s. 2) nähdä yhtenä maatalousyrittäjien sosiaaliturvan osa-alueena, jonka merkitys maatalousyrittäjän ammatissa viihtymiseen ja ammattiin hakeutumisen kannalta korostuu entisestään lähivuosina. Näillä toiminnoilla voidaan vaikuttaa yrittäjien sosiaaliseen turvallisuuteen ja viihtyvyyteen ammatissa sekä välillisesti koko maaseudun elinvoimaisuuteen sekä maan elintarvike- ja raaka-ainetuotannon jatkuvuuteen.

3.2. Lomajärjestelmien synty- ja kehitysvaiheet

Yksityisten yrittäjien lomajärjestelyjen hoitamista yhteiskunnan toimesta ei vielä 1960-luvulle tultaessa oltu pidetty tarpeellisena, vaan vapaa-ajan järjestämisen katsottiin kuuluvan yrittäjien vapaaseen harkintaan. 1960-luvun loppupuolella palkansaajien lomaetuksia lisättiin lyhentämällä viikottaista työaikaa ja säättämällä lomaltapaluuraha. Loma- ja vapaa-aikaetuksissa näin voimistuneen epäsuhteen korvaaminen maatalousyrittäjille hintakompensaatioin tai mahdollisin verojärjestelyin (ANON. 1970, s. 2) ei olisi poistanut niitä viljelijäväestön sosiaalisissa oloissa olevia epäkohtia, joiden korjaamiseen vuosiloman ja vapaa-ajan lisäämisellä on pyritty. Eräillä paikkakunnilla olikin jo maatalousjärjestöjen vapaaehtoisesti aloittaman lomaemäntätoiminnan avulla autettu karjatalousyrittäjiä vapautumaan jatkuvasta työsidonnaisuudesta.

Vuonna 1966 asetettu työaikakomitea sai tehtäväkseen tutkia viljelijöiden ja heihin verrattavien pienyrittäjien työajan lyhentämistä ja sen seurauksia. Vertailtuaan näiden ryhmien ja palkansaajien työaikaa, komitea (ANON. 1967, s. 56) totesi nimenomaan kotieläinten hoidon aiheuttaman sidonnaisuuden johtavan ilmeisen epäsuhteen syntymiseen palkansaajien vapaa-aikaa lisättäessä. Vuonna 1971 asetettu maatalousväestön ja pienyrittäjien lomakomitea (ANON. 1973a, s. 59-61) ehdotti niin ikään lomajärjestelyjen piiriin kuuluvaksi kotieläintaloutta harjoittavat viljelijät, joille toteutettaisiin asteittain oikeus vuosilomaan.

Maataloustuottajien keskusjärjestöjen ja hallituksen pitkään kestäneiden neuvottelujen jälkeen hallitus antoi eduskunnalle lakiesityksen maatalousyrittäjien

vuosiloman järjestämisestä (ANON. 1973b). Huhtikuun 1974 alusta voimaan tullut ensimmäinen laki maatalousyrittäjien vuosilomasta (Ask 127/74) poikkesi lomakomitean kaavailemasta Norjan mallin mukaisesta järjestelmästä, jossa viljelijälle olisi maksettu erityinen lomakorvaus. Voimaan tulleen lain tavoitteena oli hoitaa lomasijaisuudet kunnallisen lomittajaverkoston tai viljelijöiden itsensä hankkimien sijaisten avulla.

Seuraavana vuonna loma pidennettiin kuudesta päivästä kymmeneen ja loma-oikeus laajennettiin koskemaan myös muuta kotieläintaloutta kuin lypsykarjataloa (ANON. 1975a). Sijaisavun järjestäminen jäi myöhäisemmäksi siitäkin huolimatta, että lomakomitea oli pitänyt sijaisavun saantia sairaustapauksissa yhtä tärkeänä kuin vuosilomaakin. Huhtikuussa 1974 asetettu sijaisaputyöryhmä ehdotti vuosilomalain puiteissa toimivien lomittajien käyttämistä myös sijaisaputehtävissä (ANON. 1974, s. 1) ja ensimmäinen sijaisapuasäännökset sisältävä kokeilu-luontoinen laki astui voimaan syyskuun alusta 1975 (ANON. 1975b). Sijaisaputyöryhmän esittämästä poiketen sijaisapulain soveltamisala oli laajempi kuin vuosilomalain, sillä se koski myös muita kuin karjataloutta harjoittavia viljelijöitä.

Vuosiloma ja sijaisapu sisällytettiin samaan lakiin vuonna 1976 annetussa edelleen määräaikaissa kaksivuotisessa laissa (ANON. 1976). Samalla tehtiin korjauksia, joita pidettiin saatujen kokemusten perusteella välttämättömänä. Lakien lyhyestä voimassaoloajasta huolimatta kokemuksia pidettiin myönteisinä ja yhteiskunnallisen tasa-arvon katsottiin kehittyneen uusien väestöryhmien päästyä osallisiksi lomaetuksista.

Lomajärjestelmien alkuvuosien ongelmia oli määrärahojen niukkuuden, loman lyhyden ja lomittajien riittämättömyyden lisäksi lakien määräaikaisuus. Pysyvän lain säätämistä pidettiin tärkeänä kehitettäessä lomituspalveluja valtakunnallisella ja ennen kaikkea kuntatasolla. Tämä epäkohta saatiin korjatuksi eduskunnan säätäessä ensimmäisen pysyvän lain maatalousyrittäjien vuosiloman ja sijaisavun järjestämisestä (ANON. 1977). Tämä oli voimassa huhtikuun alusta 1978 vuoden 1984 loppuun.

Vuonna 1981 aloitettiin uuden lomamuodon maatalousyrittäjien viikkovapaatoiminnan kokeilu neljän eri kokeiluvaihtoehdon mukaan (ANON. 1983b). Viikkovapaa pysyväistettiin ja laajennettiin koko maahan vuoden 1985 alusta voimaan tullessa laissa maatalousyrittäjien lomituspalveluista, joka on edelleen syksyllä 1988 voimassa oleva laki.

3.3. Lomituspalvelujen nykytila

Seuraavassa on selvitetty maatalousyrittäjien lomituspalvelujen nykyistä sisältöä. Tarkastelu perustuu pääasiassa voimassaolevaan lakiin maatalousyrittäjän lomituspalveluista (Ask 2/85, muut. 1071/86, myöh. lomituspalvelulaki), vastaavaan asetukseen (Ask 46/85, myöh. lomituspalveluasetus) ja sosiaalivaltuutuksen yleisohjeisiin (ANON. 1985a ja ANON. 1987a).

3.3.1. Vuosiloma

Lomituspalvelulaissa vuosilomatoiminnalla tarkoitetaan kunnan osoittaman, maatalousyrittäjän yhteisön tai yrittäjän itsensä hankkiman maatalouslomittajan järjestämistä maatalousyrittäjälle hänen vuosilomansa ajaksi. Lain mukaan vuosilomaan oikeutetun maatalousyrittäjän tulee saada pääasiallinen toimeentulonsa karjataloudesta. Lisäksi edellytetään, ettei hänellä ole yrityksen karjatalouteen kuuluvien välttämättömien tehtävien vuoksi mahdollisuutta vapautua tehtävistään vuosiloman ajaksi ilman lakisääteistä maatalousyrittäjien vuosilomaa.

Oikeus vuosilomaan voi olla yrittäjällä, joka omaan tai yhteiseen lukuun harjoittaa karjataloutta, yrittäjän aviopuolisella sekä yrittäjän tai hänen aviopuolisensa perheenjäsenellä, joka on täyttänyt viisitoista vuotta. Yrittäjän, jonka vastuulla tilan karjatalouteen kuuluvien päivittäisten töiden suorittaminen on, katsotaan harjoittavan karjataloutta omaan lukuunsa. Tällöin tulevat yleensä kysymykseen tilan isäntä ja emäntä. Yhteiseen lukuun karjataloutta harjoittavina yrittäjinä voidaan pitää isännän ja emännän sisaruksia sekä kuolinpesässä, maatalousyhtymässä ja avoimessa yhtymässä työskenteleviä henkilöitä. Perheen tai yhtymän ulkopuolisia palkattuja työntekijöitä vuosilomaoikeus ei kuitenkaan koske. Yhdellä maatilalla voi olla korkeintaan kaksi vuosilomaan oikeutettua maatalousyrittäjää.

Maatalousyrittäjän vuosilomaoikeudessa on keskeinen asia pääasiallisen toimeentulon muodostuminen karjataloudesta. Tähän vaikuttavat yrityksen kotieläinmäärät, mahdolliset muut kuin karjataloustulot sekä yrityksen ulkopuolella lomanmääräytymisvuoden aikana tehty työ. Pelkkä karjan omistaminen ei kuitenkaan riitä, vaan maatalousyrittäjän tulee itse osallistua päivittäisiin karjataloustehtäviin. Sidonnaisuus päivittäisiin karjataloustöihin onkin pääasiallisen toimeentulon lisäksi toinen edellytys vuosilomaoikeuteen.

Karjatalouden katsotaan antavan pääasiallisen toimeentulon yhdelle yrittäjälle, mikäli maatilalla on loman määräytymisvuoden aikana ollut ja on loma-aikana edelleen vähintään kaksi kotieläinyksikköä. Jos maatilalla on vähintään

kahdeksan kotieläinyksikköä, on tilalla kaksi vuosilomaan oikeutettua yrittäjää. Kunnan lomautakunnalla on kuitenkin oikeus poiketa näistä kotieläinmääristä, jos se katsoo karjatalouden antaneen pääasiallisen toimeentulon toiselle tai molemmille yrittäjistä.

Lomituspalveluasetuksessa kotieläinyksiköksi luetaan:

- 1 lehmä, sonni
- 3 emakkoa
- 4 karjua, hiehoa, lihamullia, vuolta
- 7 uuhia
- 15 sikaa
- 100 kanaa, tai muuta vastaavaa kotieläintä

Mikäli yrityksessä on muuten vähintään yksi kotieläinyksikkö, luetaan sellaiseksi myös hevonen. Tällöin ei ole merkitystä sillä, onko hevonen tarkoitettu työ, urheilu- vai muuhun käyttöön. Jaettaessa eläimiä kotieläinyksikköihin on käytetty väljästi hyväksi Työtehoseuran laskelmia työnmenekistä eläinyksikköä kohti. Maatalousyrittäjän vuosilomaoikeutta määriteltäessä ei karjatalouden harjoittamiseksi katsota erillisenä yrityksenä harjoitettavaa turkistarhausta eikä poronhoitoa.

Jos yrittäjä on loman määrätymisvuoden aikana ollut enemmän kuin kolme kuukautta maatilalla ulkopuolella ansiotyössä, hänen ei katsota saavan pääasiallista toimeentuloaan karjataloudesta, vaikka kotieläinyksikköjä olisi riittävä määrä. Kunnan lomautakunta voi kuitenkin poiketa yrityksen ulkopuolisen ansiotyön kestoajasta, jos se katsoo pääasiallisten tulojen tulevan karjataloudesta.

Vuosilomaoikeutta ei ole niillä maatalousyrittäjillä, joiden karjataloudesta saama tulo lomautakunnan tietojen mukaan ei voi muodostaa pääosaa heidän toimeentulostaan. Jos lautakunta on tekemänsä selvityksen perusteella todennut, että yrittäjän muut jatkuvat tulot, kuten kasvinviljely- tai eläketulot ovat karjataloustuloja suuremmat, yrittäjän ei katsota saavan lain tarkoittamalla tavalla pääasiallista toimeentuloaan karjataloudesta. Tulovertailun tekemiseksi ei ole annettu yleispätevää menetelmää, vaan se on perustunut lomautakunnan valintaan, esimerkiksi bruttotulojen vertailuun, jota noin puolet kunnista käyttävät. Tämän säännöksen perusteella lomautakunta voi hylätä vuosilomahakemuksen, vaikka maatilalla ulkopuolisen ansiotyön kestoajaksi olisikin alle kolme kuukautta.

Lomituspalvelulakia ei sovelleta vuosiloman osalta myöskään sellaiseen maatalousyrittäjään, jolla on palveluksessaan karjataloudesta säännöllisesti yksi tai

useampi perheen ulkopuolinen palkattu työntekijä. Tästäkin voidaan lomalautakunnan harkinnan mukaan poiketa silloin, kun tilalla on enintään kaksi palkattua työntekijää. Tällöin edellytetään, että yrittäjän sidonnaisuus karjataloustehtäviin palkatuista työntekijöistä huolimatta on niin suuri, ettei hän voi vapautua toistiaan vuosiloman ajaksi.

Lomavuodella tarkoitetaan huhtikuun ensimmäisen ja maaliskuun viimeisen päivän välistä aikaa (1.4.–31.3) ja lomanmääräytymisvuodella tarkoitetaan edellistä lomavuotta. Vuosiloman pituus muodostuu lomanmääräytymiskuukausien perusteella. Tällaisiksi lasketaan ne lomanmääräytymisvuoden kuukaudet, joina maatalousyrittäjä on tehnyt vähintään neljätoista karjataloustyöpäivää. Maatalousyrittäjän vuosiloman pituus oli korkeintaan 17 päivää lomavuonna 1987/88. Lomavuoden 1988/89 alusta vuosiloma piteni yhdellä päivällä ja kevään 1988 maataloustuloneuvotteluissa sovittiin vuosiloman pidentämisestä kahdella päivällä. Nykyisin vuosiloma on yhtä pitkä maatilalla molemmilla lomaan oikeutetuilla yrittäjillä.

3.3.2. Sijaisapu

Sijaisaputoiminnalla tarkoitetaan lomituspalvelulaissa lomittajan järjestämistä maataloutta harjoittavalle yrittäjälle ajaksi, jolloin hänellä ei ole mahdollisuutta itse huolehtia maatalousyrittäjyyskuudesta kuuluvista välttämättömistä työtehtävistä.

Sijaisavun tarpeen voi aiheuttaa sairaus, tapaturma, synnytys tai muu niihin verrattava tilapäinen syy, joita ovat kertausharjoitukset, lääkärin määräämä kuntoutus, sairaudesta tai leikkauksesta toipuminen, lähiomaisen hautajaiset, lapsen sairastuminen, isyysloma, oma 50- ja 60-vuotismerkkipäivä sekä viikkipäivä. Vuoden 1987 alusta alkaen sijaisapua on voinut saada tietyin edellytyksin myös asevelvollisuuden, aseettoman palveluksen tai siviilipalveluksen suorittamisen ajaksi.

Näiden tilapäisten syiden perusteella sijaisapua voidaan myöntää ajaksi, jonka lääkärintodistuksella osoitettu määräaikainen työkyvyttömyys tai muuten luotettavasti osoitettu sijaisavun tarve kestää. Ilman lääkärintodistusta sijaisapua voidaan antaa sairauden ja tapaturman johdosta lomalautakunnan suostumuksella korkeintaan 7 päiväksi. Synnytyksen vuoksi voi naispuolinen maatalousyrittäjä saada sijaisapua 155 päivän ajan ja vuoden 1989 alusta 200 päivää.

Edellä lueteltujen tilapäisten syiden lisäksi sijaisapua voidaan saada myös yrittäjän kuoleman johdosta sekä tapauksissa, jolloin yrittäjän sairaus tai tapaturma aiheuttaa pysyvän työkyvyttömyyden. Näiden syiden perusteella sijaisapua saadaan vain, mikäli sitä tarvitaan yritystoiminnan jatkamisen

vaatimien järjestelyjen toteuttamiseksi. Pysyvää työkyvyttömyyttä ja kuolemantapausta seuraavan 6 kuukauden aikana sijaisapua voidaan myöntää enintään 60 päivän ajaksi. Erityisen painavien syiden perusteella aikaa voidaan jatkaa 6 kuukauden jälkeenkin. Tämän järjestelykauden aikana tilalla tulee toteuttaa sellaisia tuotannollisia muutoksia tai järjestelyjä, että toiminnan jatkaminen sijaisapukauden jälkeen tilan oman työvoiman turvin on mahdollista.

Sijaisapua voidaan myöntää maataloutta harjoittavalle yrittäjälle, joten soveltamisala on laajempi kuin vuosilomatoiminnassa, joka on tarkoitettu karjatalousyrittäjille. Sijaisapua myönnettäessä maataloudeksi ei kuitenkaan lueta erillisenä yrityksenä harjoitettavaa kalastusta, poronhoitoa tai turkistarhausta. Oikeus sijaisapuun määräytyy pääosin sen hetkisen olosuhteiden mukaan, jolloin sijaisavun tarve syntyy. Sijaisvun saantia ei ole rajoitettu määräkertoihin, vaan maatalousyrittäjä on oikeutettu saamaan sitä aina, kun sijaisavun tarve syntyy.

Saadakseen sijaisapua maatalousyrittäjän tulee olla sidottu yritykseen kuuluviin välttämättömiin tehtäviin, joten perheen ulkopuoliset palkatut työntekijät rajoittavat sijaisavun saantia. Pääsääntönä on kuitenkin, että sijaisapua on myönnettävä, mikäli yrittäjä palkatuista työntekijöistä huolimatta on sidottu yrityksensä maataloustoihin. Yrityksen ulkopuolella tehdyllä ansiotyöllä ei ole samanlaista rajoittavaa merkitystä kuin vuosilomatoiminnassa. Sillä on merkitystä vain silloin, jos yrityksen ulkopuolinen ansiotyö ajoittuu sijaisavun alkamishetkeen. Tällöin lomalautakunnan on harkittava, mistä yrittäjän pääasiallinen toimeentulo muodostuu.

Sijaisavusta peritään muilta kuin vähävaraisilta maksu. Maksun suuruudesta, enimmäismäärästä ja soveltuvin osin korvausluokituksesta on voimassa, mitä sosiaalipalveluista perittävistä maksuista annetussa asetuksessa (887/83) säädetään. Maksu peritään kunnan päättämän korvausluokan mukaan. Korvausluokasta päättää kunnanvaltuusto, ellei päätösvaltaa ole siirretty lomalautakunnalle. Sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee ensimmäisen korvausluokan tuloalorajan. Sosiaalihallitus antaa muiden korvausluokkien tulorajoista suosituksen, jonka perusteella kunta tekee päätöksen.

Maksun suuruuden määrääviä luokkia on kuusi. 0-luokassa maksua ei peritä. Ensimmäisessä luokassa maksu on 2.7 mk/h ja kuudennessa luokassa 20 mk/h vuonna 1988. Korvausta peritään enintään kuudelta tunnilta vuorokaudessa ja 90 tunnilta kalenterikuukaudessa. Korvausluokka määräytyy perheen koon ja tulojen mukaan. Tuloina huomioidaan perheeseen kuuluvien henkilöiden yhteensä lasketut verotettavat tulot viimeksi toimitetussa kunnallisverotuksessa sekä maksetut pinta-alalisät. Maataloustulon lisäksi mukaan lasketaan tilan ulkopuolisesta ansiotyöstä saadut tulot. Rahasyytinki sekä satunnaiset tulot ja avustukset vähennetään tuloista.

3.3.3. Viikkovapaa

Lomituspalvelulaisissa maatalousyrittäjien viikkovapaatoiminnalla tarkoitetaan lomittajan järjestämistä karjaloutta päätoimisesti harjoittavalle maatalousyrittäjälle hänen viikkovapaansa ajaksi.

Viikkovapaassa noudatetaan pitkälti vuosilomatoiminnan sääntöjä. Siihen ovat oikeutettuja ne yrittäjät, jotka ovat oikeutettuja vuosilomaankin. Viikkovapaa on tarkoitettu vapauttamaan maatalousyrittäjän erityisesti karjanhoitoon säännöllisesti kuuluvista tehtävistä. Yrittäjällä on oikeus saada viikkovapaata kalenterivuonna enintään 12 päivää. Viikkovapaata voi saada joko yhtäjaksoisesti tai erissä enintään viisi päivää kuukaudessa.

Maatalousyrittäjältä peritään viikkovapaasta korvaus, joka määräytyy yrityksen kotieläinyksikömäärän perusteella. Se on sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön vahvistamien perusteiden mukainen. Maksu on vuodesta 1985 lähtien ollut 2-5 kotieläinyksikön osalta 42 mk/pv. Kuudennesta kotieläinyksiköstä lukien maksu nousee neljä markkaa yksikköä kohti. Maksua peritään enintään 126 markkaa päivältä. Jos lomittajalle joudutaan suorittamaan vähintään sadan prosentin ylityö- tai sunnuntaikorvaus, korotetaan maatalousyrittäjältä perittävää maksua vielä 75 %.

3.3.4. Muut lomituspalvelut

Lomalautakunta voi osoittaa lomittajan maatalousyrittäjän pyynnöstä muihinkin kuin esitelyihin vuosiloma-, sijaisapu- ja viikkovapaatehtäviin. Edellytyksenä tällöin on, ettei kyseinen toiminta vaikeuta varsinaisten lomituspalvelujen toteuttamista. Näitä muita lomituspalveluja ovat maksullinen lomittaja-apu sekä lisäviikkovapaapäivien järjestäminen.

Maksullisen lomittaja-avun yksi tarkoitus on tarjota yrittäjälle mahdollisuus käyttää lomittajaa työapuna esimerkiksi maatalon kausiluontoisina työhuippuina ja ylimääräisen loman aikana. Yrittäjän pyynnöstä lomittaja-apua voidaan järjestää myös opintovapaan, luottamustoimen hoitamisen sekä siihen liittyvän koulutuksen ajaksi. Toisaalta maksullisella lomitusavulla halutaan varmistaa kunnan kuukausipalkkaisten lomittajien työllistäminen silloinkin, kun varsinaisia lomituksia ei ole. Lomittajina käytetään tällöin ainoastaan kunnan omia lomittajia ja yrittäjältä peritään lomittajakustannuksia vastaava maksu.

Lomituspalvelulain perustelujen (ANON. 1984) mukaan maatalousyrittäjien yhteisöt, lähinnä meijerit, voivat omalla kustannuksellaan yksin tai yhteistoiminnassa kuntien kanssa järjestää viikkovapaaseen oikeutetuille mahdollisuuden pitem-

päänkin viikkovapaaseen kuin laissa on säädetty. Lisäpäiviä ei kuitenkaan saa olla yli 40 päivää vuodessa ja maatalousyrittäjien maksuosuus lisäpäivien osalta on sama kuin peruspäivienkin kohdalla. Toiminnan järjestäminen edellyttäisi aktiivisuutta paikallistasolla ja tällä hetkellä lisäpäivien saanti on järjestämättä (ANON. 1987c, s. 34).

3.4. Hallinto ja rahoitus

Maatalousyrittäjien lomituspalvelujen yleinen johto, ohjaus ja valvonta kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriölle sekä sen alaiselle sosiaalihuoltokeskitykselle. Lausuntojen antamista varten lomitustoimintaa koskevissa periaatteellisissa ja laajakantoisissa kysymyksissä on ministeriön apuna valtioneuvoston nimeämä laajapohjainen neuvottelukunta, joka ei kuitenkaan ole kokoontunut lomituspalvelujärjestelmän voimaantulon alkuaikojen jälkeen.

Lääneissä maatalousyrittäjien lomitustoimintaa johtaa, ohjaa ja valvoo sosiaalihuoltokeskityksen alaisena lääninhallitus, jossa lomatoimintaan liittyvät asiat käsittelee sosiaali- ja terveysosasto. Kunnassa on lomatoimintojen hoitamista varten kuusijäseninen lomautakunta, jonka jäsenistä osan tulee olla perehtynyt maatilojen olosuhteisiin. Kunnanvaltuusto valitsee lomautakunnan jäsenet ja heille varajäsenet. Jos kunnassa on vain vähäinen määrä maatalousyrittäjiä, kunnanvaltuuston päätöksellä voi lomautakunnan tehtävistä huolehtia jokin muu lautakunta tai kunnanhallitus.

Kunnassa lomitusten järjestämiseen liittyvistä käytännön tehtävistä huolehtii lomautakunnan sihteeri. Lomautakunnan sihteerin virka voi olla myös sivuvirka, yhdistetty kunnan muuhun virkaan tai kunnilla voi olla yhteinen lomautakunnan sihteeri. Lomatoiminnan johtosäännöllä ja jo lainkin perusteella voidaan siirtää lomautakunnan tehtäviä sihteerille, mikä nopeuttaa asioiden käsittelyä varsinkin kiireellisissä sijaisaputapauksissa, jolloin ei ole aikaa odottaa lautakunnan kokouksen päätöstä.

Mikäli kunnassa on vähintään 10 päätoimista maatalouslomittajaa, kuntaan voidaan palkata yksi tai useampi johtava maatalouslomittaja. Johtavan lomittajan tehtäviin kuuluu maatalouslomittajien työn ohjaaminen ja valvominen, työlistojen laatiminen sekä lomittajien työhön sijoittaminen. Hänen tehtävänä on myös arvioida lomittajien täydennyskoulutuksen tarvetta ja koulutuspaikkojen etsiminen. Johtavan lomittajan tulee huolehtia lomittajien ja yrittäjien välisestä yhteistyöstä. Lisäksi hänelle kuuluvat lomitusrengastojen toiminnan järjestämiseen ja käytännön toteutukseen liittyvät tehtävät. Johtava lomittaja valvoo lomituspalvelujen tavoitteiden toteutumista perheenjäsenlomituksissa, joissa lomittajana toimii tilan toinen lomaan oikeutettu tai muu perheenjäsen.

Vuosiloman saamiseksi maatalousyrittäjän on tehtävä vuosilomailmoitus kunnan lomalautakunnalle ennen toukokuun alkua. Lomalautakunta voi harkintansa mukaan jatkaa hakuaikaa kahdella viikolla. Vuosilomapyyntö tehdään sosiaalihuollituksen vahvistaman kaavan mukaista lomaketta käyttäen. Lomalautakunta voi päättää myös suullisesta ilmoitusmenettelystä. Myös sijaisapu- ja viikkovapaapyyntö tehdään lomalautakunnalle joko kirjallisesti tai suullisesti. Lomalautakunnan lomaetuksia koskevaan päätökseen viljelijä voi hakea muutosta lääninoikeudelta 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksi saattamisesta. Lomalautakunnan sihteerin tekemän päätöksen viljelijä voi saattaa lomalautakunnan käsittelyyn 14 päivän kuluessa tiedon saamisesta.

Maatalousyrittäjien lomituspalvelujen rahoitus tulee osaksi valtion varoista ja osaksi viljelijöiltä itseltään. Vuosiloma on maatalousyrittäjille maksuton. Sen sijaan sijaisavusta ja viikkovapaasta viljelijä joutuu suorittamaan käyttäjämaksun. Sijaisapu- ja viikkovapaamaksun viljelijä voi vähentää verotuksessaan. Maatalousyrittäjiltä perittävät maksut sijaisavusta sekä viikkovapaasta otetaan huomioon maataloustulolaskelmassa maatalouden kustannuksena (Ask 444/84). Valtion rahoitusosuus lomituspalveluihin varataan valtion tulo- ja menoarvioon. Niistä otetaan osa huomioon maataloustuloneuvotteluissa maataloustulolain tarkoittamana tulona.

Maataloustuloneuvotteluissa voidaan sopia, missä määrin maatalousyrittäjien vuosiloma-, sijaisapu- ja viikkovapaatoiminnan järjestämisestä valtiolle aiheutuvat kustannukset otetaan huomioon maataloustulolain tarkoittamana tulona. Lomakaudesta 1981/82 alkaen vuosilomapäivien lisäyksen aiheuttamasta vuosittaisesta määrärahojen korotuksesta katsotaan maatalouden saamaksi tuloksi puolet. Muusta vuosiloma- ja sijaisaputoimintaan käytettävien määrärahojen vuosittaisesta lisäyksestä luetaan maatalouden tuloksi neljännes. Vuoden 1985 alusta lukien viikkovapaatoimintaan käytettävien määrärahojen lisäys on laskettu maatalouden tuloksi. Maataloustuloneuvottelujen yhteydessä voidaan kustannusten jaosta sopia toisinkin.

Vuosiloman, sijaisavun ja viikkovapaan täytäntöönpanosta aiheutuu kunnalle sekä käyttö- että hallintokustannuksia. Lomituspalveluista muodostuvat tarpeelliset käyttökustannukset korvataan kunnille täysimääräisesti valtion varoista. Käyttökustannuksia ovat lomittajien palkat, sunnuntai- ja iltatyöstä aiheutuneet lisät ja korvaukset, lomittajien terveydenhuollosta ja sosiaaliturvasta, työmatkoista ja työturvallisuudesta aiheutuneet menot (Ask 35/73).

Lomituspalvelujen hallintokustannukset korvataan kunnille osittain. Valtionosuus määräytyy kunnan kantokykyluokan mukaan ja korvaus vaihtelee 31 %:sta 64 %:iin kokonaiskustannuksista. Hallintomenoja ovat mm. lomalautakunnan

sihteerin palkkaamisesta aiheutuneet henkilöstömenot sekä lomautakunnan käytössä olevasta toimistotilasta aiheutuvat menot.

Jos maatalouslomittajana on toiminut maatalousyrittäjien yhteisöön työsopimussuhteessa ollut henkilö, kunta korvaa yhteisölle valtion varoista lomittajan käytöstä aiheutuneet kustannukset. Korvaukset suoritetaan enintään sen suuruisina kuin vastaavat kuntaan työsopimussuhteessa olevan lomittajan palkkauksesta aiheutuvat menot hyväksytään valtion varoista korvattaviksi.

Muista lomituspalveluista eli maksullisesta lomittaja-avusta ja lisäviikkopäivistä kunnalle aiheutuneet lomituskustannukset eivät ole valtion korvaukseen oikeutavia menoja. Maksullisen lomittaja-avun osalta nämä kustannukset korvaa kunnalle kokonaisuudessaan maatalousyrittäjä ja lisäviikkopäivien osalta maatalousyrittäjien yhteisö.

3.5. Lomituspalvelut muissa Pohjoismaissa

Tavoitteet ja toimenpiteet maatalousyrittäjien loman ja sairauden aikaisen apu-työvoiman järjestämiseksi vaihtelevat eri maissa. Pohjoismaissa on tavoitteeksi hyväksytty karjataloutta harjoittavien maatalousyrittäjien lomituspelujen järjestäminen. Palveluja tuottavat yhteiskunta, maatalouden omat järjestöt ja paikalliset palveluyritykset. Muissa Länsi-Euroopan maissa sijaisapua on pyritty järjestämään esimerkiksi osuustoiminnallisten ja erilaisten kaupallisten palveluyritysten avulla.

Syyskuussa 1985 pidettiin Ruotsissa ensimmäinen pohjoismaiden yhteinen lomittajakonferenssi, jossa pohdittiin maatalousyrittäjien mahdollisuuksia vapaa-aikaan ja sijaisapuun sairaustapauksissa. Mukana oli edustaja Ruotsista, Tanskasta, Norjasta ja Suomesta. Seuraava eri pohjoismaiden lomituspeluja koskeva tarkastelu perustuu pääosin kyseisestä konferenssista peräisin olevaan aineistoon (ANON. 1985b).

3.5.1. Ruotsi

Vuodesta 1975 lähtien on Ruotsin maataloustuottajain keskusliiton (Lantmännens Riksförbund, LRF) tytäryhtiö Maatalouden lomituspelut (Lantbrukets Avbyttjänst Ab) hoitanut maatalousyrittäjien lomituspeluja. Valtiovallan päätökset säätelevät lomituspelujen järjestämistä. Ylin valvonta kuuluu maatilahallitukselle ja neuvoa antavana elimenä toimii erityinen neuvosto (Lantbrukets Avbyttjänst, LAN).

Lomituspalvelujen järjestämistä varten maa on jaettu 21 alueeseen lähinnä läänien mukaan. Alueellisesta työnjohdosta huolehtivat maatalouden eri järjestöt; kotieläin- ja meijeriyhdistykset sekä talousseurat. Alueet on jaettu 1 600 lomarenkaan kaltaiseen yhden lomittajan hoitaman tilojen muodostamaan piiriin, joissa maanviljelijät itse suunnittelevat toiminnan. Tavoitena on hoitaa mahdollisimman paljon käytännön asioita piiritasolla.

Lomituspalvelun ansiosta karjanomistajilla on mahdollisuus saada lomittaja lyhyiden lomien ajaksi, äkillisissä sairaustapauksissa tai tapaturman sattuessa. Lomittaja voi tehdä tilalla muitakin töitä, mikäli työaika ja voimassa olevat sopimukset sen sallivat. Lomituspalveluja voivat käyttää kaikki kotieläintuotantoa harjoittavat maatalousyrittäjät. Yrittäjää veloitetaan palveluista kahden eri maksuluokan (A ja B) mukaan. Lomittaja voidaan tilata korkeintaan 65 päiväksi vuodessa edullisemman A-maksuluokan mukaan, johon kuuluvat lypsykarja-, vuohi- ja emakkosikalatilat.

Lomapäivät voidaan pitää säännöllisinä vapaapäivinä tai yhtenä korkeintaan 10 päivää kestäväenä yhtäjaksoisena vuosilomana. Mikäli viljelijä tarvitsee lomittajan vain muutamaksi tunniksi, hän voi tehdä tuntisopimuksen neljälle, viidelle tai kuudelle tunnille päivässä. Lomittajan voi saada myös luottamustehtävien hoitamisen ajaksi. Vuonna 1986 aloitettiin kokeilu, jossa kotieläintaloutta harjoittavalla viljelijällä on mahdollisuus saada vakituisten tilauspäivien lisäksi 14 päivän vuosiloma alennettuun hintaan. Viljelijät kolmella kokeilualueella ovat osoittaneet suurta mielenkiintoa uutta järjestelmää kohtaan. Kokeilun onnistuminen ja toimiminen riippuu ensisijassa lomittajien riittävydestä.

Sairaustapauksissa ja tilauspäivien ulkopuolisissa aputapauksissa ovat lomittajan saannissa etusijalla ne viljelijät, jotka kuuluvat vakinaiseen tilausjärjestelmään. Tilausjärjestelmään kuuluvien karjanomistajien määrä on jatkuvasti lisääntynyt ja heitä oli vuonna 1986 noin 9 050. Maidontuottajista 29 % kuuluu lomituspalvelujärjestelmään. Myös kasvinviljelyä harjoittavat viljelijät voivat saada lomittajan sairastuessaan. Sairasloman kestäessä korkeintaan 10 päivää sovelletaan erityistä sairastaksaa. Tämän jälkeen voi lomittajan saada vielä 110 päiväksi, joille sovelletaan tuntitaksaa, mikä vastaa lomituspalvelun omakustannushintaa. Jos kyseessä on työtapaturma viljelijä voi saada korvausta sosiaaliturvajärjestelmän kautta tai sairaustapauksissa LRF:n tapaturmavakuutuksesta.

Maatalouden lomituspalvelun toiminta rahoitetaan pääasiassa viljelijöiden ja yhteiskunnan varoin. Maatalousyrittäjiltä perittävät maksut peittävät noin 40 % kustannuksista. Valtion osuudesta lomituspalvelujen rahoitukseen sovitaan maataloustuloneuvottelujen yhteydessä ja se on noin 50 %. Loput menoista katetaan Avbyrtjänstenin korko- ym. tuloilla.

Sekä vakinaisten että varalla olevien maatalouslomittajien määrä on jatkuvasti lisääntynyt. Vuonna 1987 Avbyttjänstenin palveluksessa oli vakinaisia lomittajia n. 1 500. Suomessa päätoimisten lomittajien määrä oli samana vuonna yli viisinkertainen. Myös lomitettujen päivien määrä on jatkuvasti kasvanut ja vuonna 1987 Ruotsissa lomitettiin lähes 320 000 päivää. Näistä yli 85 % oli ennalta tilattuja päiviä ja loput sairaudesta, luottamustehtävien hoitamisesta ja muista syistä aiheutuneita lomituspäiviä. Sairasloman aiheuttamien lomapäivien määrä on ollut alhainen, mutta sen suhteellinen osuus on lisääntynyt viime vuosina.

3.5.2. Tanska

Tanskassa toimii 46 paikallista maatalouden lomituskärjestöä, jotka kattavat koko maan. Useimmat näistä ovat maanviljelijä- ja pienviljelijäyhdistysten alaisia yksiköitä ja osa toimii itsenäisinä yhdistyksinä. Luonteenomaista järjestöille on hajautettu rakenne ja voimakas paikallinen organisaatio, joissa toimintaa johtavat sekä äänestyksellä valitut että palkatut henkilöt. Maanviljelijä- ja pienviljelijäjärjestöjen aloitteesta on perustettu valtakunnallinen lomituskärjestelmien toimikunta (Landsudvalget), jonka tehtävänä on paikallisten järjestelmien tukeminen ja neuvominen sekä lomituskärjestelmien ja maataluskärjestöjen edunvalvonta. Valtakunnallisella tasolla on lisäksi toiminnanohjaaja, jonka tehtävä on yhtenäistää järjestelmien toimintaa.

Maatalousyrittäjä voi saada lomittajan sairauden, täydennyskoulutuksen, vapaa-päivien ja lomien ajaksi sekä työavuksi kiireaikoina. Sairauden perusteella tehtävä lomitus on ensisijainen muihin nähden. Yrittäjältä perittävään maksuun eivät vaikuta tulot eikä tilan koko vaan maksu määräytyy lomitustarkoituksen mukaan. Lomituskärjestöt voivat päättää itsenäisesti lomituskorvauksista. Ainoastaan sairausajan lomituksen osalta laki määrää enimmäismaksuksi korkeinta sairauspäivärahaa vastaavan summan.

Suurin syy lomittajan käyttöön on ollut maatalousyrittäjän sairastuminen, sillä 68 % tehdyistä lomitustunneista on ollut sairausajan sijaisapua. Maatalousyrittäjän loma- ja vapaa-aikalomituksia on ollut 24 % lomituksista. Seitsemän prosenttia lomitustunneista on tehty kiireajan apuna maatilan pelto- ja navetatöissä.

Lomituskärjestelmän rahoittavat maatalousyrittäjät ja valtio. Kustannuksista puolet katetaan viljelijöiltä perittävillä maksuilla ja puolet valtion tulo- ja menoarvion varoilla. Valtion osuus perustuu eduskunnan vuonna 1981 hyväksymään lakiin lomitustoiminnan korvauskärjestelmästä. Valtion määrärahaa saavat lain perusteella 46 hyväksytyä lomituskärjestelmää. Valtion apuun oikeuttavia

menoja ovat lomitus maatalousyrittäjän sairauden tai täydennyskoulutuksen aikana, järjestelmän hallintomenot sekä lomittajien ja hallintohenkilökunnan koulutus.

Vuonna 1985 lomituspalveluja käytti noin 13 000 viljelijää eli yli 10 % maatalousyrittäjistä. Lomitettuja päiviä kertyi yhteensä noin 250 000. Lomittajia järjestelmien palveluksessa oli 1 150 ja heistä 35 - 40 % oli päätoimisia. Vuodelta 1981 peräisin olevan lomitustlain tavoitteena on, että vuonna 1990 palveluja käyttäisi 30 000 maatalousyrittäjää ja palkattuja lomittajia olisi 1 900 kokopäivätoimista vastaava määrä.

3.5.3. Norja

Norjassa sijaisen hankkiminen loman ajaksi on pääasiassa viljelijän itsensä vastuulla. Tästä syystä on syntynyt monia lomitusmuotoja; lomitusrengas, lomittajaryhmät, yhteislaitumet, yhteisnavetat, vakituinen tai osa-aikainen palkattu apu ja oman perheen jäsenen toimiminen lomittajana. Yksittäinen viljelijä voi olla yhden tai useamman lomitusjärjestelmän piirissä.

Maatalousyrittäjien vapaa- ja sairausajan sijaisavun järjestämiseen pyritään pääasiassa kolmen eri järjestelmän avulla. Järjestelmät koskevat niitä viljelijöitä, jotka saavat pääasiallisen toimeentulonsa karjataloudesta tai ympärivuotisesta kasvihuoneviljelystä. Vuosiloma- ja viikkovapaaajärjestelmän tavoitteena on antaa viljelijälle mahdollisuus säännölliseen vuosilomaan ja vapaa-aikaan. Järjestelmää ei ole tarkoitettu työvoiman hankkimiseksi lisäämään tuotantokapasiteettia, mutta kiirehuippuna lomittajaa voidaan käyttää työapuna lyhentämään viljelijän työpäivää.

Kunnallista sijaisapua maatalousyrittäjä voi käyttää sairastuessaan ja mikäli kunnalla ei ole tarjota lomittajaa, yrittäjä voi saada korvausta sairauden ajaksi palkkaamaansa sijaisapuun. Sijaisen palkkaamisesta aiheutuvia kustannuksia korvataan vain, jos viljelijällä on ollut siitä todellisia menoja. Korvausjärjestelmä koskee niitä viljelijöitä, jotka täyttävät loma- ja vapaa-aikalomitukselle asetetut edellytykset.

Jos sairaustapauksia ei ole, voivat kunnalliset lomittajat tehdä muitakin lomituksia kuten loma- ja viikkovapaapäivien, tarpeellisten poissaolojen ja pitkäaikaisten sairauksien aiheuttamaa lomitusta. Toiminnasta aiheutuvista menoista korvataan kunnalle suurin osa maataloustuloneuvottelujen yhteydessä. Järjestelmä perustuu maatalouden lomituspalveluihin tarkoitettuun määrärahaan. Mitä suurempi osa lomittajien ajasta käytetään sairaana olevien viljelijöiden lomittamiseen sitä suuremman korvauksen kunta saa.

Lomittajan palkkaamisesta maksettavan korvauksen yläraja vahvistetaan maataloustuloneuvottelujen yhteydessä kruunuina arvioitua henkilötyövuotta kohti. Lisäksi vahvistetaan enimmäissumma lomitettua päivää kohti. Korvattavia kustannuksia ovat lomittajan palkka, johon sisältyvät lomakorvaukset, matkakustannukset sekä työnantajan sosiaaliturvamaksu. Raha-avustusta voidaan saada myös lomarenkaiden hallintomenoihin, mikäli rengas on läänin maataloustoimiston hyväksymä.

Vuonna 1984 yli 90 % viljelijöistä eli noin 62 290 viljelijää kuului johonkin hyväksytyyn lomitusjärjestelmään. Näistä yli puolella lomittaja järjestyi perheen toimesta ja lähes neljänneksellä lomittajana toimi joko naapuri tai muu osa-aikainen henkilö. Lomitusrenkaan avulla lomittajan sai 16 % viljelijöistä ja muilla vapaa-aika järjestyi vakinaisen palkatun henkilön, yhteislaitumen, yhteisviljelyn tai muiden järjestelyjen avulla. Sellaisia maanviljelijöitä, jotka eivät kuuluneet minkään hyväksytyyn lomitusjärjestelmän piiriin oli noin 4 400.

4. LOMITUSPALVELUJEN TOTEUTUMINEN

Maatalousyrittäjien lomituspalvelujen toteutumisella tarkoitetaan tässä lähinnä sitä, miten suuri osa maatalousyrittäjistä on kuulunut eri lomituspalvelujen piiriin ja kuinka palvelujen käyttö on muuttunut niiden voimassaoloaikana. Lisäksi selvitetään vuosiloman, sijaisavun ja viikkovapaan palvelujen toteuttamiseen tarvittujen varojen määrä.

Lomituspalveluista annetun lain mukaan kunnan tulee laatia sosiaalihuoltukselle sen antamien ohjeiden mukainen selvitys vuosiloma-, viikkovapaa- ja sijaisaputoiminnan järjestämisestä kunnassa. Sosiaalihuoltuksen huolto-osasto laatii yhteistyössä sosiaalihuoltuksen suunnitteluosaston kanssa palautettuihin kyselylomakkeisiin perustuen läänikohtaiset tilastot lomituspalvelujen eri osa-alueilta.

Nykyisin tiedot saadaan jokaisesta kunnasta, mutta varsinkin järjestelmien voimassaolon alkuaikoina saattoivat joidenkin kuntien tiedot jäädä puuttumaan. Tämä on todennäköisin selitys aineistossa esiintyviin äkillisiin vaihteluihin perättäisinä vuosina, mikä näkyy varsinkin lomavuoden 1977/78 kohdalla. Ensimmäisen lomavuoden 1974/75 tiedot perustuvat sadan kunnan otokseen. Osa tiedoista julkaistaan sosiaalihuoltuksen suunnittelu- ja tilastotoimiston tekemässä sosiaalihuoltotilaston vuosikirjassa (ANON. 1975-1983), jonka viimeiset tiedot koskevat vuotta 1983.

Varsinaisten tilastotietojen lisäksi sosiaalihuolto on tehnyt kolme erillistä selvitystä lomituspalvelujen järjestämisestä kunnissa. Vuonna 1986 suoritettun viikkovapaa-toimintaa koskevan selvityksen (ANON. 1986a) yhteydessä kartoitet-

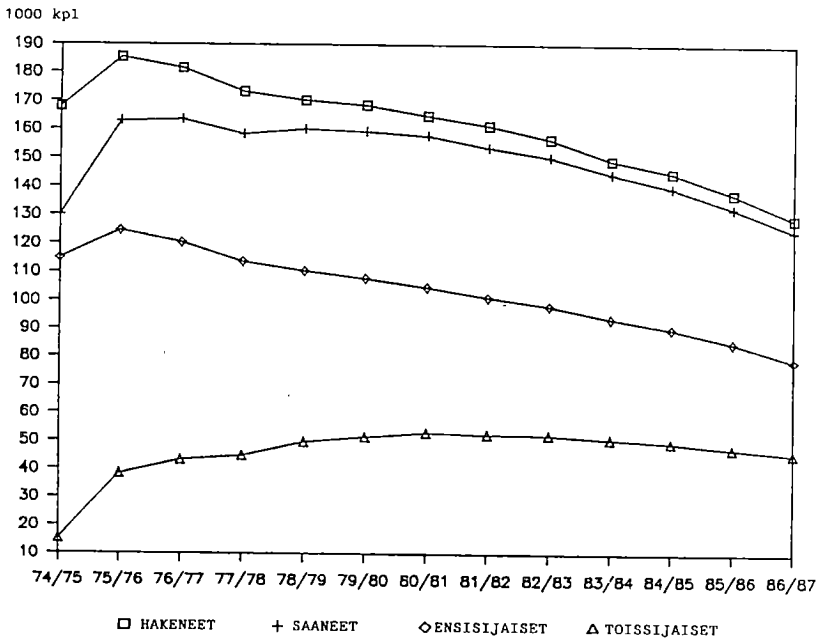
tiin myös lomautakuntien käsityksiä lomittajapulan syistä. Vuonna 1987 tehdyssä kahdessa otantakyselyssä (ANON. 1987b), joissa selvitettiin lomautakuntien soveltamiskäytäntöä vuosiloma- ja viikkovapaoikeuden määräytymisestä, oli mukana 54 kuntaa ja noin viidennes vuosilomaa pitäneistä maatalousyrittäjistä. Seuraava tarkastelu lomituspalvelujen toteutumisesta perustuu pääasiassa sosiaalihuollituksen julkaisemattomiin tilastoihin sekä mainittuihin erillisselvityksiin.

4.1. Vuosiloman saajat ja loman pituus

Maatalousyrittäjien lomituspalvelulain mukaisen vuosiloman toteutumista olisi luontevinta tarkastella sen avulla, kuinka moni vuosilomaan oikeutetuista on vuosilomaa saanut. Vuosilomaan oikeutettujen maatalousyrittäjien lukumäärästä ei kuitenkaan ole saatavilla täsmällistä tietoa. Maatilarekisteristä saadaan kotieläintilojen lukumäärä. Kotieläintilojen jakautumisesta kokoluokkiin eläinmäärän mukaan voidaan päätellä karkeasti, onko tilalla oikeus yhteen vai kahteen lomaan. Tämä ei kuitenkaan kerro lomaan oikeutettujen määrää, sillä ulkopuoliset tulot, ulkopuolinen työaika ja ulkopuoliset työntekijät rajoittavat loma-oikeutta.

Koska yhdellä maatilalla voi olla kaksi vuosilomaan oikeutettua maatalousyrittäjää, käytetään heistä jäljempänä nimityksiä ensisijaiset ja toissijaiset loma-oikeutetut. Ensisijaisten loma-oikeutettujen määrä kertoo vuosilomaa pitäneiden maatilojen määrän ja toissijaisten lukumäärä kertoo niiden tilojen määrän, joilla on ollut kaksi vuosilomaoikeutta.

Maatalousyrittäjien vuosilomaa hakeneiden määrä on laskenut toisesta lomavuodesta lähtien (kuvio 2) ja vuonna 1987/88 hakijoita oli yhteensä 119 753. Lomaa saaneiden yrittäjien määrä on laskenut lomavuodesta 1978/79 alkaen ja kehitys on ollut samansuuntainen koko maassa. Vuosilomaa saaneiden määrän väheneminen on ollut keskimäärin 2,8 % vuodessa, mutta viime vuosina lasku on kiihtynyt. Hakijoiden huomattava lisääntyminen toisena lomavuonna selittyy lomaoikeuksien muuttumisella ja järjestelmää koskevan tiedonkulun lisääntymisellä. Ensimmäisenä lomakautena laissa oli säännös, jonka mukaan etusijalla lomaan olivat lypsykarjataloutta harjoittavat maatalousyrittäjät. Lomavuonna 1987/88 vuosilomaa sai kaikkiaan 116 223 maatalousyrittäjää, joista ensisijaisia oli 73 400 ja toissijaisia 42 823. Vähennyistä edelliseen vuoteen on 8 698 yrittäjää eli lähes 7 %.

Kuvio 2. Maatalousyrittäjien vuosilomaa hakeneet, vuosilomaa saaneet ja vuosilomaa saaneiden jakautuminen ensisijaisiin ja toissijaisiin järjestelmän voimassaoloaikana.

Ensisijaisten vuosilomaa saaneiden eli lomaa pitävien tilojen määrä näyttää laskeneen jo toisesta lomavuodesta lähtien vähennyksen ollessa ajanjaksolla 1975–1986 keskimäärin 3.3 % vuodessa. Liitteen 1 kuvioiden mukaan vuosilomaa pitävien tilojen määrä on laskenut kaikissa lääneissä toisesta lomavuodesta lähtien. Kotieläintilojen väheneminen on ilmeisesti ollut siinä määrin nopeata, että se on peittänyt uusien tilojen mukaantulon. Tätä tukevat myös tiedot kotieläintilojen ja maidonlähettäjien määrän kehityksestä, sillä kotieläintilojen määrä väheni ajanjaksolla 1974–1983 keskimäärin 4.5 % vuodessa ja maidonlähettäjien määrä ajanjaksolla 1975–1986 keskimäärin 4.6 % vuodessa (ANON. 1987e, s. 150). Keskimääräistä nopeammin ensisijaisten vuosilomaa saaneiden määrä on laskenut Turun ja Porin, Lapin sekä Hämeen lääneissä. Kuopion, Mikkelin ja Kymen lääneissä lasku on ollut koko maan keskiarvoa hitaampaa.

Toissijaisten vuosilomaan oikeutettujen eli kahden vuosilomaan oikeutetun yrittäjän tilojen lukumäärä on lisääntynyt lomavuoteen 1980/81 saakka. Kehitykseen on vaikuttanut ainakin kolme tekijää; määrärahan lisääntyessä toissijaisillakin on ollut mahdollisuus saada lomaa, kiinnostus loman pitämiseen on

lisääntynyt siinä määrin, että useammat tilat ovat hakeneet kahta lomaa ja yrityskoon kasvaessa useammilla tiloilla on ollut oikeus kahteen lomaan. Toissijaisten lomaanoikeutettujen määrä on kääntynyt laskuun, kun uusien kahden lomaoikeuden tilojen mukaantulo ei ole enää riittänyt kompensoimaan maatilojen määrän vähenemistä. Lisäksi ulkopuolisten tulojen lisääntyminen on saattanut vaikuttaa nimenomaan toissijaisten lomaanoikeutettujen määrään. Toissijaisten määrä on laskenut vuodesta 1980 lähtien keskimäärin 2.1 % vuodessa eli hieman hitaammin kuin ensisijaisten määrä. Maan eri osissa kehitys on ollut hieman erilaista (liite 2). Turun ja Porin sekä Hämeen lääneissä kahden lomaoikeuden tilojen määrä on kääntynyt laskuun jo vuonna 1979. Keski-Suomen ja Oulun lääneissä käännepointe oli vuonna 1983 ja Lapin läänissä vasta seuraavana vuonna.

Yhden hengen lomaoikeuden omaavien tilojen määrä on jatkuvasti laskenut ja toissijaisten lomaanoikeutettujen lukumäärä suhteessa ensisijaisiin on kasvanut. Tämä kuvaa pääasiassa pienten kotieläintilojen tuotannosta luopumista ja yrityskoon kasvua. Kovin nopeaa kehitys ei ole ollut, sillä vuonna 1980 lähes puolella lomaa pitäneistä tiloista ja vuonna 1987 noin 58 %:lla tiloista oli kaksi lomaoikeutta. Lomaa pitäneistä tiloista 30 577 oli sellaisia, joilla oli vain yksi lomaoikeus. Kahden lomaoikeuden tilojen osuus lomaa pitäneistä tiloista oli suurin Kymen, Uudenmaan ja Kuopion lääneissä ja pienin Keski-Suomen, Turun ja Porin sekä Lapin lääneissä (taulukko 3, s. 31).

Maatalousyrittäjien vuosilomaa saaneiden määrä vuosilomaa hakeneista on jatkuvasti kasvanut. Kehitysuunta viittaa siihen, ettei ulkopuolisten tulojen osuus kotieläintiloilla ole lisääntynyt merkittävästi tai sitten yrittäjät, joilla on ulkopuolisia tuloja eivät ole hakeneetkaan lomaa. Toisaalta lain edellyttämän karjataloudesta saatavan pääasiallisen toimeentulon määrittäminen on hyvin hankalaa ja käytännössä mahdotonta, joten lomalautakuntien käytännöt ovat olleet hyvin vaihtelevat ja selvitys on monissa tapauksissa jäänyt tekemättä. Ensimmäisenä lomavuonna lomaa sai 77 % vuosilomaa hakeneista. Ennen määrärahan muuttumista arviomäärärahaksi vuonna 1980/81 lomaa sai 96 % hakeneista. Määrärahan luonteen muuttumisella ei näytä olleen suurta merkitystä loman saajien lukumäärään.

Lomavuonna 1986/87 hyväksyttiin 97 % vuosilomahakemuksista ja hylätyjä hakemuksia oli 4 560. Ensisijaisten vuosilomahakemusten hyväksymisprosentti on lähes 99 ja toissijaisten noin 92. Hylkäämisen syytä ei ole tilastoitu erikseen ensi- ja toissijaisten kohdalla. 38 %:ssa hylätyistä tapauksista hakijan katsottiin saavan pääasiallisen toimeentulonsa muusta kuin kotieläintuotannosta. Muista syistä tärkein oli se, ettei hakija ollut lain tarkoittama karjatalousyrittäjä (23 %). Kahdeksassa prosentissa hylkäämisen syy oli se, ettei yrittäjän katsottu

olevan sidonnainen karjataloustöihin mm. ulkopuolisten työntekijöiden vuoksi. Muita syitä olivat esimerkiksi vuosilomahakemuksen myöhästyminen. Lukumääräisesti eniten hakemuksia hylättiin Vaasan, Oulun sekä Turun ja Porin lääneissä, joissa kotieläintilojakin on lukumääräisesti eniten.

Lomitettujen vuosilomapäivien lukumäärä on laskenut lomavuodesta 1981/82 lähtien siitä huolimatta, että vuosiloma on jatkuvasti pidentynyt (taulukko 2). Ensimmäisenä lomavuonna lomaa sai korkeintaan 6 päivää ja lomavuonna 1987/88 loman pituus oli enintään 17 päivää. Maatalousyrittäjän käytännössä saaman loman pituus riippuu hänen lomaan oikeuttavien työkuukausien määrästä. Loma tai osa siitä voi jäädä pitämättä myös jostakin muusta syystä, esimerkiksi lomittajapulan vuoksi. Edellä todettiin, ettei määrärahan muuttumisella arviomäärärahaksi näyttänyt olleen vaikutusta hyväksytyjen lomahakemusten määrän kasvuun. Sen sijaan loman pituuteen määrärahan luonne on vaikuttanut lähinnä siten, että ennen vuotta 1981 toissijaisten lomaanoikeutettujen lomat toteutuivat lyhyempinä kuin mihin heillä lain mukaan oli oikeus.

Taulukko 2. Lomitetut vuosilomapäivät ja vuosiloman pituus järjestelmän voimassaoloaikana.

Lomavuosi	Lomitetut päivät (1000)	Vuosiloman pituus (pv)
1974/75	780	6
1975/76	1620	10
1976/77	1630	10
1977/78	1391	10
1978/79	1360	10
1979/80	2121	14/12 1)
1980/81	2095	14/12
1981/82	2195	15/13
1982/83	2054	15/13
1983/84	2068	15/13
1984/85	1992	15/13
1985/86	1976	15/15
1986/87	1798	16/16
1987/88	1790	17/17

1) ensisijainen/toissijainen lomaanoikeutettu

Lähde: Sosiaalhallitus

Vuosilomaa pitäneiden henkilöiden ja kotieläintilojen lukumäärästä saadaan tietoja maatilarekisteristä kolmen vuoden välein ja viimeisimmät tiedot ovat vuodelta 1983. Vuonna 1974 maatalousyrittäjien vuosilomaa sai 64 %, vuonna 1977 jo 85 % ja vuonna 1980 lähes 90 % kotieläintiloista. Vuoteen 1983 mennessä oli tapahtunut hieman laskua, sillä tällöin lomaa sai hieman alle 88 % kotieläintiloista. Koska vuoden 1986 tilastoja ei ole vielä saatavissa, ei tiedetä onko suunta ollut edelleen laskeva. Laskevaa trendiä selittäisi lähinnä karjatalouden ulkopuolisten tulojen lisääntyminen. Kotieläintilojen määrässä on mukana Ahvenanmaa, joka ei kuulu lomajärjestelmien piiriin. Vuonna 1983 Ahvenanmaan osuus koko maan kotieläintiloista oli noin puoli prosenttia.

Maan eri osissa lomaa pitäneiden tilojen osuus kotieläintiloista vaihteli Kuopion läänin 93 %:sta Uudenmaan läänin 77 %:iin (taulukko 3). Vaasan läänissä lomaa pitäneiden tilojen osuus kotieläintiloista on hieman esitettyä korkeampi sillä lomaa pitäneiden määrästä vuonna 1983 puuttuu joidenkin kuntien tiedot.

Taulukko 3. Maatalousyrittäjien vuosilomaa pitäneiden tilojen osuus kotieläintiloista ja kotieläintilojen osuus kaikista tiloista vuonna 1983 sekä kahden loma oikeuden tilojen osuus lomaa pitäneistä tiloista lääneittäin vuonna 1986.

Lääni	Kotieläin-tilat/kaikki tilat (%)	Vuosilomaa pitäneet tilat/kotieläintilat (%)	Kahden loma oikeuden tilat/lomaa pitäneet tilat (%)
Uudenmaan	44.4	77.0	62.8
Turun ja Porin	47.8	87.8	54.4
Hämeen	54.7	86.1	60.5
Kymen	62.1	85.9	64.1
Mikkelin	61.1	89.8	54.9
Pohjois-Karjalan	54.4	91.2	57.3
Kuopion	58.9	93.1	62.7
Keski-Suomen	54.4	87.2	49.8
Vaasan	53.1	87.9	59.7
Oulun	44.9	91.7	56.8
Koko maa	51.3	88.4	58.0

Lähteet: Maatilarekisteri 1983
Sosiaalhallitus

Alueellisiin eroihin voivat vaikuttaa mm. karjatalouden ulkopuolisten tulojen erot maan eri osissa. Suurin osa lomituspalveluista on suunnattu karjataloutta harjoittaville, joten kasvinviljelyvaltaisilla alueilla palvelujen järjestäminen saattaa jäädä heikommalle. Esimerkiksi Uudenmaan läänissä kasvinviljelytilojen osuus kaikista tiloista on suurin ja lomaa pitäneiden tilojen osuus kotieläintiloista on alhaisin. Erillisen loman vietto ei ole perinteisesti kuulunut talonpoikaiseen elämäntapaan (NIITTYKANGAS ym. 1987, s. 136), ja tällainen käsitys saattaa vieläkin olla yleinen vanhempien viljelijöiden keskuudessa.

Maatilarekisterin ja sosiaalhallituksen tilastojen mukaan vuonna 1983 noin 12 % kotieläintiloista ei saanut tai pitänyt lainkaan vuosilomaa. Tähän osuuteen sisältyvät ne karjatalousyrittäjät, jotka eivät jostain syystä ole oikeutettuja vuosilomaan tai joiden hakemus on esim. myöhästymisen vuoksi hylätty. Lisäksi saattaa olla sellaisia yrittäjiä, jotka eivät hae lomaa, vaikka olisivat siihen oikeutettujakin.

Tilastojen mukaan huomattava osa kotieläintiloista on saanut vuosilomaa. Tilastoista ei kuitenkaan ilmene, onko viljelijä todellisuudessa pitänyt lomaa ja onko hän vapautunut töistään lomansa aikana. Lomituspalvelulain mukaan maatalousyrittäjä ei saa osallistua loman aikana tilan maataloustöihin. Sosiaalhallituksen lomitustutkimuksesta (NIKANDER 1985, s. 4 ja 8), joka suoritettiin marras-joulukuussa 1985 yhdentoista kunnan alueella selviää, etteivät kaikki yrittäjät ole lomittajasta huolimatta voineet kokonaan vapautua maataloustöistään. Tutkimuksen mukaan lomaa pitäneistä yrittäjistä 25–30 % ei täysin pystynyt tai halunnut vapautua päivittäisistä töistään ja 5 % teki lomittajasta huolimatta lomansa aikana karjataloustöitä säännöllisesti. Näin yrittäjä joutui tahtomattaan tai tietien käyttämään lomittajaa työvoima-apuna. Kun lomitettavien osallistuminen töihin oli näinkin yleistä talvikaudella, töihin osallistuminen saattaa olla vieläkin korkeampi kesä kautena. Jotta mahdollisimman moni voisi pitää lomansa todellisena lomana, tulisi NIKANDERin mielestä lomittajan järjestelmälliseen ja tietoiseen hyväksikäyttöön työapuna puuttua entistä tiukemmin.

Syynä lomitettavien viljelijöiden työskentelyyn loma-aikanaan voi olla myös pätevän ja työnsä itsenäisesti osaavan lomittajan puute. Hyvätuottoisen karjan jättäminen mahdollisesti epäpätevän lomittajan vastuulle voi lisätä kohtuuttomasti maatalouden jo muutoinkin suuria taloudellisia riskejä. Lomittajien koulutukseen ja ammattitaitoon tulee siten kiinnittää jatkuvaa huomiota, jotta viljelijät voisivat enenevässä määrin pitää lomansa lomana.

Lainsäädännön turvatessa viljelijälle oikeuden lomaan, riippuu viljelijän siitä saama hyöty pohjimmiltaan hänen asennoitumisestaan lisääntyvään vapaa-aikaan.

SIIPOLAn (1986, s. 13) mielestä vapaa-ajan arvostamisessa on vielä parantamisen varaa. Ohi lomituspalvelujen tavoitteiden on hänen mielestään menty, jos viljelijä näkee tärkeimpänä saada lomituksesta vain taloudellista hyötyä tilalle. Perheenjäsentä tulisikin käyttää lomittajana ainoastaan erityisistä syistä. Kovin tiukkiin vaatimuksiin ei kuitenkaan vielä tässä suhteessa ole voitu mennä, sillä kunnan lomittajien vähäisen määrän vuoksi vuosilomien järjestäminen näinkin hyvin on onnistunut yrittäjien itse hankkiessa lomittajan.

4.2. Sijaisavun käyttö, pituus ja tarve

Maatalousyrittäjien sijaisapupyynnöiden määrä kasvoi vuoteen 1984 saakka, jolloin niitä jätettiin yhteensä 45 014 kappaletta. Siitä lähtien määrä on laskenut ja oli vuonna 1987 enää 37 389. Hyväksytyjen sijaisapupyynnöiden määrä oli suurimmillaan vuonna 1985 noin 43 266 kappaletta ja seuraavana vuonna määrä oli jo 15 % pienempi (taulukko 4). Hyväksytyjen pyynnöiden osuus jätetyistä sijaisapupyynnöistä on kasvanut koko järjestelmän voimassaoloajan ja vuonna 1986 hyväksymisprosentti oli 96. Hyväksytyjen pyynnöiden määrä ei vielä kuitenkaan kerro, kuinka suuri osa hakijoista on saanut apua, sillä osa hyväksytyistäkin pyynnöistä jää toteutumatta.

Taulukko 4. Hyväksytyt sijaisapupyynnöt, lomitettujen sijaisapupäivät ja sijaisavun kesto keskimäärin järjestelmän voimassaoloaikana.

Lomavuosi	Hyväksytyt pyynnöt	Lomitettujen päivät	Päiviä/pyyntö
1975/76 (4 kk)	7257	75600	10.4
1976/77	13117	129900	9.9
1977/78	14972	143700	9.6
1978/79	18335	179000	9.8
1979/80	22708	247500	10.2
1980/81	25922	306600	11.8
1981 (9 kk)	21000	310000	14.1
1982	33964	522230	15.4
1983	42429	645041	15.2
1984	47998	760221	16.9
1985	43266	746233	18.5
1986	36714	715196	19.5
1987	35982	732951	20.4

Lähde: Sosiaalhallitus

Suurin syy sijaisapuhakemusten hylkäämiseen on se, ettei lomittajaa ole käytettävissä. Lomituspalvelulain mukaan sijaisapulomittajana ei voi toimia henkilö, joka saa pääasiallisen toimeentulonsa samasta yrityksestä, mikä on sitten joutanut yrittäjän esittämän lomittajan hylkäämiseen.

Koska sijaisapukertojen määrää ei ole rajoitettu, sijaisapua saaneiden lukumäärä on pienempi kuin lomitettujen pyyntöjen. Sijaisapua saaneiden lukumäärä oli suurimmillaan vuonna 1984 ja vuonna 1987 sijaisapua sai yhteensä 25 013 maatalousyrittäjää. Sijaisavun käytön jakautumisesta tuotantosuunnittain on viimeiset tiedot vuodelta 1980, jolloin yli 98 % sijaisapua hakeneista ja saaneista oli karjatalousyrittäjiä.

Lomalautakunnan päättäessä hakijan oikeudesta sijaisapuun on keskeisenä tekijänä tarveharkinta. Yleensä kasvinviljelytilojen mahdollisuudet selviytyä ilman lomittajaa ovat paremmat kuin karjatalouksien. Tämän ja lomittajapulan vuoksi suurin osa sijaisaputapauksista on ollut karjataloilla. Vuosilomaan verrattuna sijaisavun käyttö on ollut vähäistä, sillä vuonna 1986 sijaisapua saaneita oli vain noin 22 % vuosilomaa saaneista. Noin neljännes heistä oli hakenut ja saanut sijaisapua useammin kuin kerran.

Sijaisapua saaneiden osuus vuosilomaa saaneista oli selvästi suurempi maan pohjois- ja itäosissa. Lapin läänissä osuus oli jopa kaksinkertainen maan keskiarvoon nähden ja Pohjois-Karjalan, Oulun sekä Kuopion läänissäkin puolitoistakertainen. Selvästi alle maan keskiarvon jäivät maan etelä- ja länsiosat, joissa osasyynä vähäisempään kysyntään saattaa olla lomittajapula.

Lomitettujen sijaisapupäivien lukumäärä kertoo ehkä parhaiten sijaisapujärjestelmän kehittymisestä. Lomitettujen päivien lukumäärä oli suurimmillaan vuonna 1984 mutta viimeisten vuosien aikana on tapahtunut laskua ja vuonna 1987 päiviä oli yhteensä 732 951 (taulukko 4, s. 33). Lomitettujen sijaisapupäivien määrä kasvoi kaikissa lääneissä vuoteen 1984 saakka, jonka jälkeen suunta on ollut laskeva useimmissa lääneissä. Ainoastaan Vaasan läänissä lomitettujen päivien määrä on kasvanut viime vuosinakin ja Kymen läänissä tapahtui nousua edellisestä vuodesta (liite 3). Lomitettujen sijaisapupäivien osuus lomitetuista vuosilomapäivistä on keskimäärin vain noin 40 %.

Sijaisapua saaneiden osalta parannusta on hieman tapahtunut keskimääräisen sijaisavun pituuden mukaan tarkasteltuna, sillä sijaisavun kesto hyväksytyä ja lomitettua pyyntöä kohti on kasvanut. Vuonna 1987 lomitettu sijaisapupyyntö kesti keskimäärin 20 päivää. Noin puolessa lomitetuista tapauksista sijaisavun kesto oli alle kahdeksan päivää. Vain noin kaksi prosenttia pyynnöistä oli sellaisia, jotka kestivät yli 120 päivää. Äitiysloman aikainen sijaisapu on

kestänyt koko maassa keskimäärin 86 päivää. Missään läänissä ei ole päästy lain suomaan 155 päivän äitiyslomaan ja ainoastaan Keski-Suomen läänissä loma oli kestänyt yli sata päivää.

Tilapäinen ja määräaikainen työkyvyttömyys on ollut suurin syy sijaisavun käyttöön. Näitä oli 81 % toteutuneista pyynnöistä. Noin 5 %:ssa tapauksista sijaisavun syynä oli äitiys- tai isyysloma. Pysyvä työkyvyttömyys, kuntoutus, kertausharjoitukset ja yrityksessä työskennelleen kuolema olivat muita syitä sijaisavun käyttöön.

Sosiaali- ja terveysministeriön tutkimuksessa sijaisavun käytöstä (ANON. 1986b, s. 51-53) ilmenee, että tutkimusajankohtana vuonna 1984 sairaina olleista yrittäjistä noin puolet ei hakenut sijaisapua. Viljelijät työskentelivät sairaina, vajaakuntoisina, antoivat töiden odottaa tai muut perheenjäsenet ja naapurit auttoivat heitä. Tärkein syy sijaisavun hakematta jättämiseen oli se, että töistä katsottiin selviydyttävän ilman sijaisapuakin. Neljännekselle haastatelluista sijaisapujärjestelmä oli tuntematon ja viidennes piti perittävää maksua liian suurena. Viidennes jätti sijaisavun hakematta, koska tiesi, ettei lomittajaa ollut saatavissa. Vain 3 % kyselyyn vastanneista ilmoitti, että heidän hakemuksensa oli hylätty.

Yrittäjiltä perittyä maksua on pidetty eräänä syynä sijaisavun vähäiseen käyttöön. Vuonna 1987 noin 34 % sijaisapua saaneista maatalousyrittäjistä sai ilmaisen sijaisavun. Ensimmäiseen maksulliseen ja korkeimpaan korvausluokkaan kuului kumpaankin 13 % sijaisapua saaneista yrittäjistä. Alueelliset vaihtelut ovat kuitenkin suuret. Esimerkiksi Lapin läänissä yli puolet sijaisapua saaneista on saanut ilmaisen sijaisavun ja korkeimpaan maksuluokkaan kuului vain 5 % saajista. Oulun läänissä ilmaisen sijaisavun sai 47 % käyttäjistä ja korkeimpaan korvausluokkaan kuului 9 %. Sen sijaan Kymen ja Uudenmaan lääneissä vain 17 % on saanut ilmaisen sijaisavun. Sijaisapua saaneiden maatalousyrittäjien sijoittumisesta korvausluokkiin voidaan päätellä myös maan eri osien välisiä tuloeroja. Vaikka perittävä maksu ei olisi kovin suuri, viittaa tapahtunut kehitys sijaisapua hakeneiden ja lomitettujen päivien mukaan siihen, että monet viljelijät pyrkivät selviytymään ilman ulkopuolista maksullista lomittaja-apua.

4.3. Viikkovapaan kysyntä

Maatalousyrittäjien viikkovapaa laajennettiin koko maahan vasta vuoden 1985 alusta, joten tämän lomituserämuodon käytöstä on tietoja vasta lyhyeltä ajalta. Vuonna 1986 viikkovapaata haki 39 064 yrittäjää ja hakijamäärä oli 30 % suurempi kuin edellisvuonna. Viikkovapaata piti kuitenkin vain 19 918 maatalousyrittäjää, mikä on 15 % enemmän kuin edellisenä vuonna. Vuonna 1987

viikkovapaata haki 44 914 yrittäjää ja näistä 21 167 piti viikkovapaata. Koska viikkovapaata haetaan vuosiloman yhteydessä huhtikuun loppuun mennessä, moni haetuista ja myönnettyistä viikkovapaista voi jäädä pitämättä mm. lomittajapulan takia.

Viikkovapaaseen ovat oikeutettuja ne yrittäjät, jotka ovat oikeutettuja vuosilomaankin. Vuonna 1985 viikkovapaata piti 13 % ja vuonna 1987 noin 18 % vuosilomaa pitäneistä maatalousyrittäjistä. Alueelliset vaihtelut ovat kuitenkin suuret. Pohjois-Karjalan läänissä 34 %, Lapin läänissä 31 %, Mikkelin läänissä 24 % ja Kuopion läänissä 21 % vuosilomaa pitäneistä on pitänyt myös viikkovapaata. Turun ja Porin sekä Vaasan lääneissä vain alle 10 % vuosilomaa pitäneistä on pitänyt viikkovapaata.

Maatalousyrittäjien vuosiloman käyttöä ei ole selvitetty eri kotieläintaloutta harjoittavien tilojen kesken, mutta sosiaalihallituksen viikkovapaata koskeneen kyselyn mukaan viikkovapaaseen ja siis myös vuosilomaan oikeutetuista noin 78 % on maidonlähettäjiä ja loput 22 % muuta kotieläintaloutta harjoittavia yrittäjiä. Selvityksen mukaan maidonlähettäjä ovat pitäneet viikkovapaata muita enemmän sillä heidän osuutensa viikkovapaata pitäneistä oli yli 88 %.

Vuonna 1986 lomitettuja viikkovapaapäiviä kertyi kaikkiaan 133 824, mikä on 18 % enemmän kuin edellisvuonna. Vuonna 1987 viikkovapaapäiviä lomitettiin 146 489. Lisäys johtuu lähes kokonaan käyttäjien määrän lisääntymisestä, sillä pidetyn viikkovapaan pituus oli keskimäärin sama kuin edellisenä vuonna eli 7 päivää. Viikkovapaata voi saada korkeintaan 12 päivää vuodessa, joten siitä ollaan vielä kaukana.

Sosiaalihallituksen viikkovapaata koskeneen selvityksen mukaan vuonna 1986 viikkovapaata on pidetty eniten niissä lääneissä, joissa meijerit tai kunta ovat osallisena yrittäjän viikkovapaamaksuissa ja lomittajia on ollut käytettävissä näihin lomituksiin. Noin 20 kuntaa lähinnä Lapin läänin alueella osallistuu yrittäjien maksuihin tuen ollessa keskimäärin puolet yrittäjän maksuosuudesta. Kuusitoista meijeriä osallistuu yrittäjien viikkovapaamaksuihin. Tuen kohdistuksessa meijerin maidonlähettäjiille tai pelkästään lomitusrankaissa oleville yrittäjille, saattavat yrittäjät samankin kunnan alueella joutua eriarvoiseen asemaan. Meijerien maksama tuki on kattavin Pohjois-Karjalan ja Mikkelin lääneissä.

Lomalautakuntien käsitysten mukaan lähinnä kolme tekijää on estänyt viikkovapaan käytön lisääntymistä odotetusti. Kunnan lomittajat hoitavat ensisijaisesti sijaispu- ja vuosilomalomituksia, joten lomittajapula on esteenä viikkovapaalomituksille niissä kunnissa, joissa on vähän lomittajia. Erityisen selvästi tämä näkyy Turun ja Porin sekä Vaasan läänien, Länsi-Uudenmaan ja

kaksikielisten kuntien alueilla. Näillä alueilla etuuskien laajentaminen koetaan turhauttavaksi, kun entisiääkään ei ole pystytty järjestämään.

Yrittäjät pitävät viikkovapaasta perittäviä käyttäjämaksuja myös liian korkeina, eikä maksuissa huomioida tilan olosuhteita. Maksu peritään kaikkien kotieläinyksikköjen mukaan, vaikka tilan toinen yrittäjä työskentelisi tilalla lomittajan apuna toisen yrittäjän ollessa vapaalla. Mikäli molemmat yrittäjät ovat vapaalla yhtä aikaa, peritään maksu kaksinkertaisena, jos tilalla on kaksi lomittajaa. Vuonna 1986 viikkovapaata pitäneistä tiloista runsaalla kolmanneksella oli kotieläinyksikköjä kymmenen tai vähemmän. Kolmantena esteenä käytön lisäytymiselle pidetään sitä, etteivät yrittäjät, joilla jo on mahdollisuus vuosilomaan enää ole kiinnostuneita maksullisesta viikkovapaasta. Viikkovapaakokeilun yhteydessä syyskuussa 1982 suoritetun kyselyn (ANON. 1983b, s. 17) mukaan tiedon puute järjestelmästä oli tärkeä syy viikkovapaan hakematta jättämiselle maksujen ja lomittajapulan lisäksi.

4.4. Organisaatio ja maatalouslomittajat

Selviytyäkseen lomituspalvelujen järjestämisestä kunnalla tulee olla riittävä hallinto-organisaatio, mikä tarkoittaa lomautuskuntien ja niiden sihteerien tehtävien järjestämistä. Nykyisten säännösten mukaan kunnat voivat saada valtionosuutta vain yhden henkilön palkkakustannuksiin, joten niissä kunnissa, joissa maatalousyrittäjien lukumäärä on suuri sihteerien työmäärä on huomattava.

Vuoden 1985 lopussa lomautuskuntia oli 397 kunnassa. 38 kunnassa tehtäviä hoiti maatalouslautakunta ja 10 kunnassa tehtävistä huolehti joko kaupungin- tai kunnanhallitus, sosiaali- ja terveyslautakunta, elinkeinolautakunta tai majoituslautakunta. Lähes 90 %:lla kunnista oli siis lomautuskunta ja alle 10 %:lla kunnista tehtävät oli annettu maatalouslautakuntien hoidettavaksi.

Yleensä lomautuskunnan asema on eriytetty kunnan muusta organisaatiosta siten, että tehtävät päätäntävällä rutiininomaiseen toimistotyöhön kuuluvat lautakunnan alaiselle sihteerille. Tosin suuri osa lautakunnista pitää edelleen kiinni päätäntävällään, eikä siirrä sitä sihteerille.

Vuoden 1986 lopussa päävirkaisia lomautuskunnan sihteereitä oli 251 kunnassa ja heistä valtaosa eli 217 oli kokopäiväisiä ja loput osa-aikaisia. Lopuissa 194 kunnassa toimi oli hoidettu siten, että 20 kunnassa oli sivuvirkainen lomautuskunnan sihteeri, 77 kunnassa oli yhdistelmävirka ja 97 kunnassa tehtävät oli liitetty johonkin muuhun kunnan virkaan. Lähes puolessa kaikista kunnista sihteerin työaika oli yli 80 % pääviran kokonaistyöajasta. Alueelliset vaihtelut

ovat kuitenkin huomattavat. Parhaiten sihteerit olivat tavoitettavissa Kuopion ja Pohjois-Karjalan lääneissä. Heikoimmin sihteereiden virat oli järjestetty Uudenmaan sekä Turun ja Porin lääneissä. Sihteerin asema ja tavoitettavuus ovat tärkeitä erityisesti sijaisavun kannalta, sillä sijaisavun tarve syntyy yllättäen äkillisen sairauden tai tapaturman johdosta.

Vuoteen 1981 saakka yrittäjät hankkivat maatalouslomittajan ensisijaisesti itse. Lomalain mukaan kunnan tuli osoittaa lomittaja ainoastaan niille maatalousyrittäjille, jotka eivät itse voineet lomittajaa hankkia. Vuoden 1981 lainmuutoksella kunnat velvoitettiin järjestämään lomituspalvelulaissa tarkoitettut palvelut maatalousyrittäjille. Palvelujen järjestämiseksi kunnan tulee palkata päätoimisia ja osa-aikaisia maatalouslomittajia siten, että lomittajien määrä vastaa palvelujen tarvetta. Kunta voi myös sopia maatalousyrittäjien yhteisöjen lähinnä meijereiden kanssa yhteisöjen lomittajien käyttämisestä. Ellei kunnalla ole tarjota lomittajaa, se voi sopia yrittäjän itsensä hankkiman lomittajan käyttämisestä. Vuosiloman toteutuminen tavoitteitaan vastaavalla tavalla ja tarpeellinen lepo sairauden ja toipumisen aikana edellyttää, että viljelijälle on tarjolla ammattitaitoinen lomittaja kunnan puolesta.

Maatalouslomittajien lukumäärä on jatkuvasti lisääntynyt, vaikkei heitä vielä olekaan tarvetta vastaavasti. Vuoden 1987 lopussa koko maassa oli päätoimisia eli sellaisia maatalouslomittajia, jotka lomittavat vähintään 20 viikkotyötuntia keskimäärin kuukaudessa, yhteensä 7 224 (taulukko 5, s. 39). Näistä oli kuntien kuukausipalkkaisia 6 023 ja tuntipalkkaisia 905. Meijereihin ja muihin maatalousyrittäjien yhteisöihin työsuhteessa olevia lomittajia oli 135 ja eniten heitä oli Hämeen läänissä. Lakisääteisten lomituspalvelujen kehittyessä yhteisöjen osuus palvelujen tuottamisesta on vähentynyt. Johtavilla lomittajilla on suuri merkitys töiden järjestelemiseksi kunnissa, joissa lomittajia on paljon. Johtavia lomittajia oli 281. Mikäli mukaan lasketaan tarvittaessa käytettävissä olevat lomittajat eli niin sanotut reservilomittajat, maatalouslomittajia oli vuonna 1987 kaikkiaan 8 627.

Sosiaalihuollituksen ohjeiden mukaan lomituspalvelut tulee järjestää kunnan lomittajatilanteen mahdollistamissa rajoissa siten, että kahden yrittäjän tiloilla yrittäjät voivat halutessaan pitää lomansa samanaikaisesti. Tällöin tilalle tulee tarpeen vaatiessa järjestää kaksi lomittajaa. Mikäli tilalla on kaksi lomaan oikeutettua yrittäjää molemmat voivat irrottautua tilan karjaloustoista paitsi oman lakisääteisen vuosilomansa ajaksi myös toisen lomaan oikeutetun loman ajaksi, jos asiasta on etukäteen sovittu lomautakunnan kanssa. Käytännössä nämä niin sanotut kaksinkertaiset lomat ovat muodostuneet ongelmallisiksi, sillä ainoastaan noin joka kolmannessa tapauksessa järjestelyistä on sovittu etukäteen.

Taulukko 5. Päätoimiset maatalouslomittajat, lomaa pitäneet yrittäjät päätoimista lomittajaa kohti ja päätoimisten lomittajien osuus tehdyistä lomittajatyövuosista lääneittäin vuonna 1987.

Lääni	Päätoimiset lomittajat ¹⁾	Yrittäjä/päätoiminen lomittaja ²⁾	Päätoimiset lomittajat/lomittajatyövuodet (%) ^{2) 3)}
Uudenmaan	225	21.2	31.9
Turun ja Porin	617	25.7	46.4
Hämeen	498	22.4	49.4
Kymen	473	18.8	60.5
Mikkelin	664	14.7	67.7
Pohjois-Karjalan	654	12.5	67.1
Kuopion	944	12.9	71.2
Keski-Suomen	525	14.4	68.0
Vaasan	1018	22.0	47.8
Oulun	1295	12.2	73.3
Lapin	331	12.8	59.0
Koko maa	7224	16.7	60.0

1) sis. johtavat lomittajat

2) ei sis. johtavia lomittajia

3) arvioitu, että tuntipalkkaiset tekevät täyttä työviikkoa

Lähde: Sosiaalhallitus

Kuntien onnistumista niille annettujen tehtävien järjestämisessä voidaan tarkastella vertaamalla lomittajien ja maatalousyrittäjien lukumäärän suhdetta sekä päätoimisten lomittajien osuutta tehdyistä lomituksista. Vuonna 1987 koko maassa oli keskimäärin 17 vuosilomaa pitänyttä maatalousyrittäjää yhtä päätoimista lomittajaa kohti. Edistystä on tapahtunut, sillä vuonna 1985 suhde oli vielä 24. Osaltaan edulliseen kehitykseen vaikuttaa myös yrittäjien lukumäärän vähentyminen. Alueelliset vaihtelut eri osissa maata ovat kuitenkin suuret. Turun ja Porin läänissä yrittäjiä oli lähes 26 yhtä päätoimista lomittajaa kohti, mutta vuonna 1985 suhde oli vielä 40. Lähes yhtä heikosti asiat ovat Hämeen, Vaasan ja Uudenmaan läänissä. Pohjois-Karjalan, Kuopion, Oulun ja Lapin läänissä yrittäjiä oli alle 13 yhtä päätoimista lomittajaa kohti. Päätoimisten lomittajien osuus tehdyistä lomittajatyövuosista oli koko maassa keskimäärin 60 %. Niissä lääneissä, joissa päätoimisia lomittajia on vähiten, sijaisavun ja viikkovapaan käyttö on ollut vähäisempää.

Lomittajien lisätarve vuonna 1986 olisi ollut 7 000 lomittajaa, jotta kaikki tehdyt lomitukset olisi voitu tehdä kuntien päätoimisten lomittajien avulla kuten lomituspäalvelulaisissa on edellytetty. Todellisuudessa tarve on vieläkin suurempi, sillä osa lomituksista on peruuntunut, kun lomittajaa ei ole ollut saatavilla. Lukumääräisesti eniten lomittajia olisi tarvittu Vaasan läänissä noin 1 400, Turun ja Porin läänissä lähes 1 000 ja Oulun läänissä noin 900 lomittajaa.

Lomalautakuntien arvioiden mukaan eräs syy siihen, ettei lomittajia ole tarvitaan vastaavasti, on palkan pienuus työn vastuullisuuteen sekä hankaliin työaikoihin verrattuna. Vuodesta 1980 lukien lomittajat ovat kuuluneet kunnallisen työehtosopimuksen piiriin. Vuoden 1988 sopimuksen mukaan maatalouslomittajien palkkaluokat ovat Y 12–18. Palkkaluokkaan vaikuttaa lomittajan työsuhde ja koulutus. Alimpaan palkkaluokkaan kuuluvat kuntaan määräajaksi työsuhteeseen otetut lomittajat heidän koulutuksestaan riippumatta ja yrittäjien itsensä hankkimat lomittajat. Lomittajien palkoista aiheutuvat kustannukset korvataan kunnille työehtosopimuksen palkkaluokkien mukaisesti. Kunnat voivat kuitenkin halutessan osallistua lomittajien palkan korottamiseen. Tämä on johtanut eräillä alueilla tilanteeseen, jossa lomittajat siirtyvät niihin naapurikuntiin, jotka tarjoavat korkeampaa palkkaa.

Lomituspäalveluasetuksen mukaan kunnan hankkimalta lomittajalta vaaditaan maatalouden ammattikoulun tai maatalouslomittajan oppiohjelman suorittaminen tai hyvä käytännön kokemus karjanhoito- ja maataloustehtävissä. Myös yrittäjän hankkimalla lomittajalla tulee olla käytännön kokemusta maataloustehtävissä. Maatalouslomittajan pätevyuden saamiseksi on valittavana kolme eri koulutusvaihtoehtoa; maataloudellinen ammattikoulutus, työllisyyskurssi tai oppisopimuskoulutus. Koulutuksen tavoitteena on tuottaa ammattitaitoisia maatalouslomittajia. Ongelmana on kuitenkin, ettei koulutukseen hakeuduta riittävästi (PAULAMÄKI 1982, s. 18 ja 1985, s. 30). Ainoaksi ratkaisuksi jää lomittajien palkan korottaminen, jolloin ammattiin siirryttäisiin muilta aloilta.

Varsinkin maan etelä- ja länsiosissa, joissa lomittajapula on suurin, muut kilpailevat työpaikat ovat esteenä lomittajan ammattiin hakeutumiselle eikä tilannetta suinkaan paranna ammatin arvostuksen puute. Syrjäisiin kuntiin ei mielellään hakeuduta töihin, mikä vaikeuttaa tilannetta muualla maassa. Kuntien asuntotilanne ja lomittajien lasten päivähoidon järjestäminen ovat osasyynä eräissä kunnissa, eikä asiallista tiedottamistaakaan lomittajatyöstä ole aina hoidettu. Syitä löytyy myös lomalautakuntien passiivisuudesta, kuntien ja jopa maatalousyrittäjienkin kielteisistä asenteista.

Maatalouslomittajat eivät useinkaan koe ammatiaan pysyväksi, mikä osaltaan vaikeuttaa ammattitaitoisen lomittajakunnan muodostumista. NIKANDERin (1987, s. 6-7) mukaan lomittajista vain runsas neljännes jatkaa työssään yli viisi vuotta. Runsas puolet ei tiennyt jatkamistaan lomittajana tai jatkaisi enintään vuoden ja noin viidennes tutkimuksessa mukana olleista lomittajista ilmoitti ryhtyvänsä lähiaikoina päätoimiseksi maatalousyrittäjäksi. Lomittajapulan ratkaisemiseksi yrittäjät näkivät tehokkaimmiksi keinoiksi lomitustyön arvostuksen sekä palkkatason kohottamisen ja kunnan toimien aktiivisuuden.

Lomituspalvelujen turvaamisen kannalta pidetään tärkeänä lomarengastoiminnan kehittämistä. Sosiaalihuoltolain mukaan tavoitteena tulisi olla, että kaikki lomituspalvelut järjestettäisiin renkaiden avulla. Lomarengasta yksi lomittaja hoitaa tiettyjen tilojen, esimerkiksi yhden kylän lomitukset. Tämän lomitustavan etuna on, että lomittaja oppii tuntemaan tilat ja lomitusten järjestelystä voidaan sopia joustavasti tilojen ja lomittajan kesken. Myös lomittajat pitävät rengasta parhaimpana vaihtoehtona, koska se mahdollistaa säännölliset työmatkat lomittajalle. Kiertävässä lomituksessa lomittajat vastustivat PELTOLAN (1983, s. 69) mukaan nimenomaan tiloilla asumista. Lomarengasta voivat olla esimerkiksi kunnan, meijerin tai viljelijöiden itsensä järjestämiä. Vuonna 1987 toimivia lomarengasta oli yhteensä 3 058 ja lisäystä edelliseen vuoteen on 249. Lukumääräisesti eniten lomarengasta on Oulun, Vaasan ja Kuopion lääneissä. Renkaista valtaosa on kuntien järjestämiä. Meijereiden ja viljelijöiden järjestämien renkaiden määrä on laskenut.

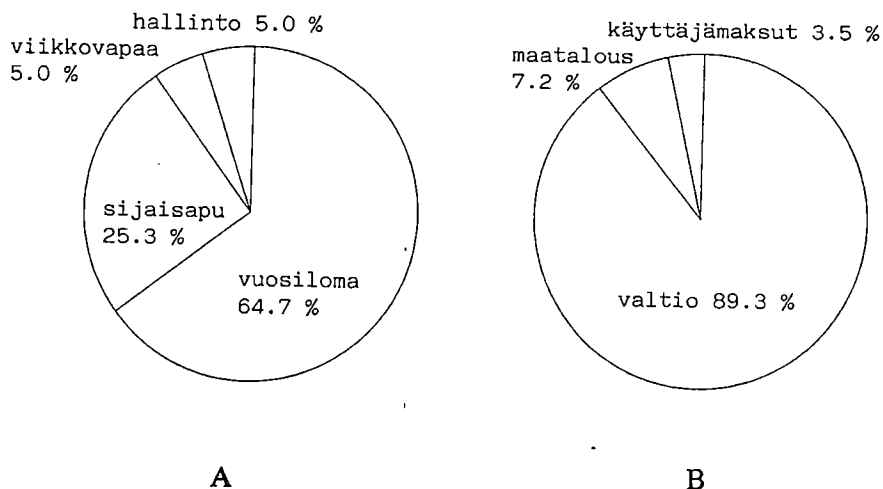
4.5. Rahoitus ja sen jakaantuminen

Lomituspalvelujen rahoitusta on seuraavassa tarkasteltu erikseen kunkin lomitusmuodon sekä hallintomenojen kohdalta. Lisäksi on selvitetty rahoitusosuuden jakautumista valtion, maatalouden ja palvelujen käyttäjien kesken.

Maatalousyrittäjien lomatoimintaan valtion tulo- ja menoarviossa varattu määräraha kuuluu sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalaan. Tulo- ja menoarviossa esitetyt tilinpäätöstiedot kuvaavat valtion menoja lomatoimintaan kyseisenä vuonna ja lukuihin voi sisältyä kustannuseriä useammalta vuodelta. Tämä selittää eron tulo- ja menoarvion tilinpäätöstiedon ja sosiaalihuoltolain lääninhallituksilta kokoamien vuosikustannustietojen välillä. Seuraavassa tarkastelussa on valtion tulo- ja menoarvion tilinpäätöstietoja käytetty kuvaamaan lomatoimintaan käytettyjen varojen kehitystä. Muilta osin tarkastelu perustuu sosiaalihuoltolain lääninhallituksilta keräämiin kustannustietoihin. Lomituspalvelulain mukaan kunnan on toimitettava sosiaalihuoltolain määräämään ajankohtaan mennessä tilitys lääninhallitukselle maatalousyrittäjän vuosiloma-, sijaisapu- ja viikkovapaatoimintaan ja näiden hallintoon myönnettyjen varojen käytöstä.

Maataloustuloneuvotteluissa esitetyt maatalouden tuloksi ja kustannukseksi luettavat erät lomatoiminnasta ovat aina arvioita kyseiseltä vuodelta. Kustannusten jakaantuminen valtion ja maatalouden kesken kunakin vuonna riippuu pohjimmiltaan siitä, miten hyvin lomatoimintojen kysynnän kehitys ja siitä aiheutuva kustannusten muutos pystytään arvioimaan.

Vuonna 1986 maatalousyrittäjien lomatoiminnan kokonaiskustannukset olivat lääninhallituksilta saatujen tietojen mukaan yhteensä 767.7 miljoonaa markkaa. Tähän ei sisälly kuntien vastattavaksi jäävää osuutta hallintomenoista. Suurimman osan muodostavat vuosilomakustannukset. Kuviossa 3 on esitetty kustannusten jakaantuminen eri lomituspalvelujen ja hallintomenojen kesken sekä kustannusten jakaantuminen rahoittajien eli valtion, maatalouden ja palvelujen käyttäjien kesken. Pääosasta kustannuksia on vastannut valtio. Kevään 1986 maataloustuloneuvottelujen hintaratkaisun yhteydessä luettiin valtion lomatoimintaan käyttämistä varoista 55.4 milj.mk maatalouden saamaksi tuloksi ja kevään 1988 neuvotteluissa 32.7 milj.mk. Tuloneuvotteluissa tavoitehintojen korotuksiin ja hintapoliittiseen tukeen käytettävää maataloustulon korotustarvetta vähennettiin kyseisillä summilla.

Kuvio 3. Maatalousyrittäjien lomituspalvelujen kokonaiskustannusten (767.7 mmk) jakaantuminen eri lomituspalvelujen ja hallintomenojen kesken (A) sekä rahoittajien kesken (B) vuonna 1986.

Vuodesta 1981 lähtien vuosilomatoiminnan käyttökustannusten rahoittaminen on tapahtunut valtion tulo- ja menoarvioon varatun arviomäärärahan turvin. Tämä tarkoittaa sitä, että rahaa voidaan tarvittaessa anoa lisää, mikäli alunperin arvioitu summa osoittautuu riittämättömäksi. Muutos helpotti palvelujen toteuttamista ratkaisevasti. Tätä ennen toimintaa toteutettiin tulo- ja menoarvioon varatun kiinteän määrärahan rajoissa, joten maatalousyrittäjien vuosilomaoikeus riippui määrärahojen riittävydestä. Tällöin oli yleistä, että lomituspalvelulaissa olleen etusijasäännöksen perusteella yritysten toissijaisten lomaan oikeutettujen vuosiloma toteutui lyhyempänä, kuin mihin heillä lain mukaan olisi ollut oikeus.

Määrärahan luonne edellytti tiukkaa seuranta lomien pitämisestä ja rahan riittävydestä, mihin kuntien hallintoresurssit eivät aina riittäneet. Toisissa kunnissa sattui määrärahakiintiöiden ylityksiä ja joissakin kunnissa lomiam ei aina uskallettu myöntää, vaikka raha olisi riittänytkin. Tämä aiheutti monimutkaisia tilitysten siirtoja kunnista lääneihin ja edelleen läänistä takaisin toisiin kuntiin.

Maatalousyrittäjien vuosilomatoimintaan tarvittujen varojen määrä on jatkuvasti kasvanut huolimatta vuosilomaa pitäneiden määrän vähenemisestä (taulukko 6, s. 44). Yleisen kustannustason nousun lisäksi kehitykseen on vaikuttanut vuosiloman pidentyminen. Vuosilomatoimintaan käytettyjen varojen määrä on kaksinkertaistunut viimeisen viiden vuoden aikana. Samana ajanjaksona on vuosilomaa pitäneiden maatalousyrittäjien määrä vähentynyt 20 %. Vuosiloman pituus puolestaan on lisääntynyt vastaavana aikana neljällä päivällä.

Taulukossa 6 on esitetty vuosilomapäivän päiväkustannuksen kehittyminen sosiaalihuollon lääninhallituksilta saamien kustannustietojen perusteella. Vuoden 1986 päiväkustannukseksi saadaan keskimäärin 276 mk. Päiväkustannus vaihtelee hieman lääneittäin mm. lomittajien palkoista johtuen. Korkeimmat päiväkustannukset olivat Lapin ja Kuopion lääneissä ja alhaisimmat Vaasan sekä Turun ja Porin lääneissä. 1980-luvulla vuosiloman päiväkustannus on noussut keskimäärin 22 mk vuodessa.

Maatalouden tuloratkaisujen kautta yhteisesti kustantama osuus vuosiloman käyttökustannuksista oli 20.65 miljoonaa markkaa vuonna 1986 (kuvio 4, s. 45). Tästä 3.75 miljoonaa markkaa aiheutui kustannusten noususta kevään 1985 sovitusta tasosta ja 16.9 miljoonaa markkaa vuosiloman pidentymisestä yhdellä päivällä. Järjestelmän alkuaikoina maatalouden osuus kustannuksista oli puolet, mutta se on hitaasti laskenut. Vuosilomaa pitäneiden maatalousyrittäjien määrän väheneminen on ollut niin nopeaa, ettei kustannusosuus ole lisääntynyt etuuskien eli vuosilomapäivien lisäyksistä huolimatta. Viljelijöiden määrän vähenemässä maatalouden kustannusosuus jakaantuu kuitenkin maksettavaksi pienemmälle yrittäjäjoukolle.

Taulukko 6. Maatalousyrittäjän lomituspalveluihin käytetyt varat vuosittain, maataloustuloksi luettavan osuuden kertymä, lomapäivän hinta ja käyttäjämaksut vuosittain järjestelmien voimassaoloaikana.

Vuosiloma Vuosi	Tilinpäätös (TMAE) milj.mk	Maataloustuloksi milj.mk	Lomapäivän hinta mk/pv
1974	50.0	25.0	.
1975	120.8	60.0	.
1976	130.0	65.0	.
1977	133.0	65.0	93 ²⁾
1978	130.0	65.0	96 ²⁾
1979	217.0	108.5	108 ²⁾
1980	261.0	122.5	120 ²⁾
1981	247.5	110.1	137 ²⁾
1982	269.7	157.3	187 ²⁾
1983	400.5	165.5	221 ²⁾
1984	409.7	169.5	216
1985	452.6	174.0	246
1986	492.2	194.6	276
1987 1)	(536.6)	206.7	(290)

Sijaisapu			Käyttäjämaksut milj.mk
1975	10.0	2.5	.
1976	14.0	3.5	.
1977	17.5	3.5	.
1978	16.3	3.5	1.4
1979	30.0	7.5	1.9
1980	44.0	10.5	2.5
1981	34.6	8.3	2.3
1982	73.1	18.3	4.2
1983	122.8	31.0	6.2
1984	156.4	34.0	9.5
1985	190.8	40.0	15.2
1986	185.5	47.7	16.8
1987	(200.7)	46.5	.

Viikkovapaa

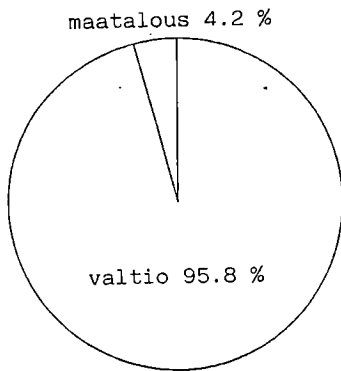
1985	23.3	5.7	8.4
1986	28.4	27.0	10.3
1987	(33.5)	13.0	.

1) suluissa arvio

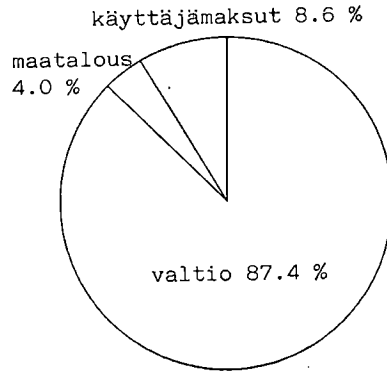
2) arvioita, koska päiviä ei kysytty kalenterivuositain

Lähteet: Valtion tulo- ja menoarvioesitykset (TMAE)

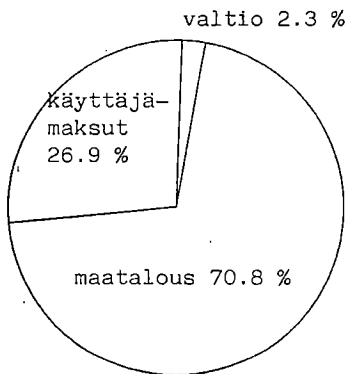
Sosiaalivaltio

Vuosiloma

Sijaisapu

Viikkovapaa

Kuvio 4. Maatalousyrittäjien vuosiloman (496.6 mmk), sijaisavun (194.3 mmk) ja viikkovapaan (38.1 mmk) lomituskustannusten jakaantuminen valtion, maatalouden ja käyttäjien kesken vuonna 1986.

Yhden vuosilomapäivän lisääminen aiheuttaa yhteensä yli 30 miljoonan markan kustannuksen. Vuosiloman rahoitukseen tarvittavien varojen määrään vaikuttavista tekijöistä tärkeimmät ovat vuosilomaan oikeutettujen maatalousyrittäjien määrän kehittyminen sekä vuosiloman pituus. Vuosilomapäivän hintaan vaikuttaa yleinen kustannustason nousu, jolla on vaikutusta lomittajien palkkaan

sekä matkakustannuksiin. Päätoimisten maatalouslomittajien osuus tehdyistä vuosilomapäivistä nousee lomittajien määrän lisääntyessä ja toisaalta lomittavien määrän vähentyessä. Kunnan lomittajien lomituskustannukset ovat hieman suuremmat kuin yrittäjien itsensä hankkimien lomittajien kustannukset, sillä viimeksi mainitut luetaan alempaan palkkaluokkaan kuuluviksi, eikä heidän matkakustannuksensa nouse yhtä suuriksi.

Maatalousyrittäjien sijaisaputoiminnan kokonaiskustannuksista vastaavat valtion ja maatalouden lisäksi sijaisavun käyttäjät. Sijaisaputoimintaan käytetyt varat ovat kasvaneet tulo- ja menoarvion tilinpäätösten mukaan 1980-luvun alusta yli nelinkertaiseksi (taulukko 6, s. 44). Sijaisapuetuudet ovat jatkuvasti monipuolistuneet ja lomitettujen päivien määrä on hieman yli kaksinkertaistunut vastaavana ajanjaksona.

Lääninhallitusten keräämien tietojen mukaan sijaisavun kokonaiskustannukset olivat vuonna 1986 yhteensä 194.3 miljoonaa markkaa. Sijaisapua käyttäneiltä maatalousyrittäjiltä perittiin käyttömaksuina noin 16.8 miljoonaa markkaa eli 8.6 % lomituskustannuksista (kuvio 4, s. 45). Yrittäjiltä perittyjen maksujen osuus kokonaiskustannuksista on ollut keskimäärin 6 % vuodessa mutta se vaihtelee hieman lääneittäin. Alhaisin käyttäjämaksujen osuus oli Lapin läänissä 4.4 % ja Oulun läänissä 5.8 %. Uudenmaan läänissä käyttäjämaksujen osuus sijaisavun kustannuksista nousi jo 14 %:iin ja Kymen läänissäkin 13.5 %:iin. Koska yrittäjiltä perittävät maksut on porrastettu yrittäjän tulojen mukaan, kertovat perityt maksut samoin kuin viljelijöiden sijoittuminen korvausluokkiin maan eri osien välisistä tuloeroista.

Valtion sijaisapukustannuksiin käyttämistä varoista osa otetaan huomioon maatalouden saamana tulona. Vuonna 1986 otettiin sijaisapukustannuksista huomioon maatalouden saamana tulona 7.7 miljoonaa markkaa, mikä aiheutui kokonaan kustannustason noususta kevään 1985 ratkaisussa sovitusta tasosta. Valtion osuudeksi sijaisavun kokonaiskustannuksista jäi noin 87 %.

Lomitettuja sijaisapupäiviä oli 715 196 vuonna 1986, joten yhden sijaisapupäivän kustannukseksi saadaan kokonaiskustannuksista laskettuna keskimäärin 271 markkaa päivä, mikä on hieman alhaisempi kuin vuosilomapäivän hinta. Todennäköisin selitys tälle on, että yrittäjien itsensä hankkimat sijaisapulomittajat ovat lomittaneet suuremman osan sijaisapupäivistä.

Viikkovapaajärjestelmän rahoituksesta vastaavat valtio, maatalous yhteisesti ja viikkovapaata pitävät maatalousyrittäjät. Järjestelmän kokonaiskustannukset lisääntyivät huomattavasti vuonna 1985, jolloin viikkovapaa laajennettiin koko maahan. Sosiaalhallituksen tilastojen mukaan viikkovapaan kokonaiskustannukset

vuonna 1986 olivat 38.1 miljoonaa markkaa. Lisäystä edelliseen vuoteen oli 10.6 miljoonaa markkaa. Viikkovapaapäiviä ei ole lisätty ja suurin osa kustannusten noususta johtuu viikkovapaan käytön lisääntymisestä.

Viikkovapaata pitäviltä maatalousyrittäjiltä perittävät käyttäjämaksut on pyritty porrastamaan siten, että maksuilla katettaisiin noin 30 % viikkovapaan kustannuksista kuten hallituksen lakiesityksessä eduskunnalle edellytettiin (ANON. 1984). Yrittäjältä perittävä maksu on kuitenkin enintään 50 % lomittajan palkka- ja matkakustannuksista. Lääninhallituksilta saatujen tietojen mukaan käyttäjiltä perittiin vuonna 1986 yhteensä 10.3 miljoonaa markkaa, mikä on lähes 27 % lomituskustannuksista (kuvio 4, s. 45). Alueittain maksuosuus vaihteli Oulun läänin 21 %:sta Uudenmaan läänin 33 %:iin. Edellisenä vuonna yrittäjät maksoivat 28.8 % viikkovapaan kokonaiskustannuksista. Yrittäjiltä perittävät maksut ovat olleet samat vuodesta 1985 lähtien, mikä selittää yrittäjien maksuosuuden laskun alle asetetun tavoitteen.

Kun viikkovapaan kokonaiskustannuksista vähennetään yrittäjiltä perityt maksut, saadaan valtionosuuden perusteena olevaksi määräksi vuonna 1986 noin 27.8 milj.mk. Siitä otettiin maataloustulona huomioon 27 milj.mk eli lähes 71 % kokonaiskustannuksista. Edellisenä vuonna maataloustulona huomioitiin noin 21 % viikkovapaan kustannuksista. Valtion maksuosuudeksi viikkovapaan kustannuksista jäi vuonna 1986 vain noin 2 %.

Tulo- ja menoarvioon varattu valtionosuus maatalousyrittäjien lomituspalvelujen hallintomenoihin on myös arviomääräraha. Vuoden 1984 alusta lukien kunnat ovat saaneet hallintomenoihin valtionosuutta kantokykyluokituksen mukaan. Siihen saakka valtionosuus vahvistettiin kiinteänä määrärahana hakemusten lukumäärää kohti. Määrärahaan sisältyy osuus pienyrittäjien vuosilomajärjestelmän (Ask 408/77) hallintokustannuksista. Hallintomenoihin käytettävät varat voidaan jakaa käyttö- ja henkilöstökustannuksiin. Sitä osuutta hallintomenoista, joka jää valtionosuuden ulkopuolelle ja kuntien korvattavaksi ei ole voitu sisällyttää tarkasteluun. Tämä osuus on noin puolet lomituspalvelujen hallintokustannuksista.

Vuonna 1986 käytettiin hallintomenoihin yhteensä 38.6 milj.mk, josta henkilöstömenojen osuus oli noin 63 % ja käyttökustannusten osuus 37 %. Hallintokustannukset ovat kasvaneet 1980-luvulla keskimäärin 34 % vuodessa. Nopeimmin ovat kasvaneet henkilöstömenot, mihin on vaikuttanut vuonna 1984 lomituspalvelulakiin tehty muutos lomalautakuntien sihteerin viran järjestämisestä (Ask 167/84).

Lomalautakunnat käsittelivät vuonna 1986 yli 222 000 hakemusta, joista suurin osa oli vuosilomahakemuksia (58 %), sijaispuhakemuksia oli 13 % viikkovapaa-hakemuksia 18 % ja pienyrittäjien vuosilomarahahakemuksia 12 %.

5. LOMITUSPALVELUJEN KEHITYSNÄKYMÄT

5.1. Asetetut tavoitteet

Maatalousyrittäjien sosiaaliturvatoimikunnan (ANON. 1983a, s. 48 ja 102) mukaan maatalousyrittäjien äitiysrahakauden sosiaaliturvaa tulee kehittää sijaispujärjestelmän puitteissa vastaamaan palkansaajien äitiys- ja vanhempainloma-ajan turvaa. Maatalousyrittäjien vuosilomaa kehitettäessä tavoitteena on maatalousyrittäjätoiminnan luonne ja maatalouden erityisolosuhteet huomioon ottaen luoda asteittain vuosikymmenen loppuun mennessä maatalousyrittäjille vastaavat lepo- ja virkistytymismahdollisuudet kuin palkansaajille. Vuosilomatoinnin etuuksien kehittämisen yksityiskohdista ja rahoituksesta sovitaan erikseen maataloustuloneuvotteluissa.

Palkansaajien äitiysloma kestää äitiys- ja vanhempainlomarajakauden eli 263 päivää. Maatalousyrittäjien kohdalla tavoitteesta ollaan vielä kaukana sillä naispuolisella maatalousyrittäjällä on lomituspalvelulain mukaan mahdollisuus sijaisapuun raskauden aikana 155 päivän ajan ja todellisuudessa lomaa oli voitu pitää keskimäärin 86 päivän ajan. Vuoden 1989 alusta naispuolisten maatalousyrittäjien äitiysloma on 200 päivää. Äitiysloman pituus riippuu kuitenkin sijaisavun saannista.

Palkansaajien lakisääteinen vuosiloma vaihtelee hieman toimialasta ja palveluvuosista riippuen ja on vähintään 30 päivää. Jotta sama taso saavutettaisiin vuosikymmenen loppuun mennessä maatalousyrittäjien vuosiloman kohdalla, kuten tavoitteeksi on asetettu, tulisi lomapäiviä lisätä nykyisestä 18 vähintään 12 päivällä kahden vuoden aikana. Tullaanko tavoitteeseen pääsemään, riippuu osin siitä, mitä maataloustuloneuvotteluissa sovitaan, ja toisaalta lomittajien määrän riittävydestä. Kevään 1988 neuvotteluissa sovittiin kahdesta lisäpäivästä, jolloin on päästy 20 vuosilomapäivään.

Maataloustuottajain Keskusliitto on esittänyt muistiossaan (ANON. 1987c, s. 34-37) toimintalinjoja viljelijäväestön elämisen laadun kohottamiseksi. Toimeentulomahdollisuuksien ohella viljelijäväestön elämisen laatuun vaikuttavat MTK:n mukaan muun muassa työ- ja vapaa-ajan määrä, riittävä turva sairauden, vanhuuden ja perheenhuoltajan kuoleman varalta, työympäristö ja työsuojelu, asunto-olot sekä virkistysmahdollisuudet. Tavoitteisiin pyritään mm. seuraavilla toimenpiteillä; viljelijäperheiden työaikaa lyhennetään pidentämällä vuosilomaa

ja viikkovapaata, lomitusjärjestelmien toimivuutta parannetaan, lomittajien määrää lisätään, viikkovapaa- ja sijaisapumaksujen esteet lomituspalvelujen käytölle selvitetään, äitiysloma pidennetään saman pituiseksi kuin muillakin ammattiryhmillä ja äitiysloman käytön esteet poistetaan.

Maatalouspolitiikan suuntaviivoja hahmottavassa Maatalous 2000 -komitean mietinnössä sosiaalipolitiikkaa koskevat tavoitteet on esitetty tulopolitiikan tavoitteiden yhteydessä. Muihin väestöryhmiin verraten tasavertaisen tulotason turvaamisen sekä tilojen alueellisesta sijainnista ja tilakoosta aiheutuvien tuloerojen tasoittamisen lisäksi kolmantena tulopolitiikan tavoitteena on viljelijäväestön sosiaaliturvan kehittäminen maatalouden erityispiirteet huomioon ottaen muiden väestöryhmien sosiaaliturvaa vastaavaksi (ANON. 1987d, s. 120). Asetetut tavoitteet ja keinot viljelijäväestön lomituspalvelujen kehittämiseksi ovat eri osapuolten välillä varsin yhteneväiset. Kuinka hyvin tavoitteet onnistutaan saavuttamaan, riippuu eri osapuolten halusta ja kyvystä yhteensovittaa tavoitteensa ja sopeuttaa ne varoihin lähinnä maataloutuloneuvottelujen yhteydessä.

Keskeinen syy maatalousyrittäjien heikkoon sosiaaliturvaan muihin elinkeinoihin verrattuna on sosiaaliturvaetuuksien ansiosidonnaisuus. PUURUSEN (1987, s. 163) mukaan viljelijäkotitalouksien ansiotulot henkeä kohti ovat olleet vuosina 1980–1983 keskimäärin 68–76 % teollisuustyöntekijäkotitalouksien ansiotuloista. Viljelijäväestön tulotason kohoamisella muihin väestöryhmiin verrattuna olisi välitön sosiaaliturvaa kohottava vaikutus. Maatalous 2000 -komitean mietinnössä ei ole esitetty tähän epäkohtaan kohdistuvia eikä muitakaan viljelijäväestön sosiaaliturvaa parantavia toimenpiteitä.

5.2. Lomituspalvelujen kysyntään vaikuttavat tekijät

Maatalousyrittäjien lomituspalvelujen käyttäjien määrän ennustamista hankaloittaa lähinnä kaksi tekijää; maatalouden rakenteen kehittymiseen liittyvä epävarmuus kotieläintilojen määrästä tulevaisuudessa ja maatalouden ulkopuolisten tulojen osuudesta ja toisaalta tekeillä oleva lomituspalvelulain uudistus, jossa keskeisenä on vuosilomaoikeuden määräytyminen.

Sijaisapu koskee kaikkia maatalousyrittäjiä tuotantosuunnasta riippumatta, joten sen kysyntään vaikuttaa maatalousyrittäjien lukumäärä ja toisaalta lomitusten tarve esimerkiksi sairauden, tapaturman ja äitiysloman perusteella. Vuosiloman ja viikkovapaan kysyntään vaikuttaa kotieläintilojen määrä ja nykyisten säännösten mukaan myös karjatalouden ulkopuolelta saatavat tulot. Sijaisapumaksujen vaikutus sijaisavun käyttöön on selvittämättä, mutta kysyntää voitaneen lisätä käyttäjämaksua pienentämällä.

Sosiaalihuoltolain selvityksen (ANON. 1986a) mukaan viikkovapaamaksujen alentaminen kolmanneksella lisäisi kiinnostuneiden määrän noin kaksinkertaiseksi nykyisestä. Niissä lääneissä, joissa kunnat tai meijerit eivät tällä hetkellä tue maksuja, päästäisiin tuen avulla suunnilleen samoihin käyttäjämääriin kuin nyt tuetuissa lääneissä. Tuettuissakin lääneissä viikkovapaan käyttö lisääntyisi, jos maksua alennettaisiin. Maksun alentamisella ei ole vaikutusta siellä, missä lomittajia ei ole käytettävissä. Lomittajien riittävyydellä onkin suuri merkitys nimenomaan sijaisvun ja viikkovapaan kohdalla. Vaikka maksu olisi vain näennäinen, yli puolet maatalousyrittäjistä ei lomautakuntien arvion mukaan olisi kiinnostunut viikkovapaasta.

Maatalouden rakennekehitykseen liittyvistä epävarmuustekijöistä huolimatta arviot kehityssuunnasta ovat pitkälti yhteneväiset; tuotantoyksiköiden määrä vähenee, keskikoko kasvaa ja tuotannon vaatima työpanos pienenee (ANON. 1987d, s. 98). Mikäli kotieläintilojen keskikoon kasvu johtuu pelkästään eläinmäärältään pienempien tilojen tuotannosta luopumisesta, se ei tuo mukanaan uusia vuosilomaan oikeutettuja maatalousyrittäjiä. Kotieläintalouteen voidaan vastaisuudessaakin myöntää niukasti perustamis- ja laajentamislupia ja lisäksi kiintiöitä. Maatalous 2000 -komitean (ANON. 1987d, s. 118) mukaan maatalouden rakenteen tulee vastaisuudessaakin perustua perheviljelmiin, joten kotieläintalouden tuotantomahdollisuuksia ohjataan ensisijaisesti siten, että ne parantavat pieneköiden päätoimisten perheviljelmien elinkelpoisuutta. Tätä kautta tapahtuva yrityskoon kasvu toisi mukanaan uusia vuosilomaan oikeutettuja niistä noin 33 000 tilasta, joilla nykyisin on vain yksi lomaoikeus.

Lainsäädäntöä suunniteltaessa on lähtökohtana pidetty tilaa, jossa työskentelee kaksi päätoimista maatalousyrittäjää. Entistä monipuolisempi viljelijäperhejoukko, esimerkiksi sivu- ja osa-aikaviljely sekä toisen puolison työssäkäynti tilan ulkopuolella, asettaa uudenlaisia vaatimuksia maatalouspoliittiselle lainsäädännölle. Näin on käynyt myös lomituspalvelujen kohdalla. Maataloustuotantoa supistettaessa on tehostettu erikoistuotantoa ja metsätaloutta. Lomaoikeuden nykyinen määrittely karjataloudesta tulevan pääasiallisen toimeentulon mukaan on johtanut kohtuuttomuuksiin niillä tiloilla, joilla huomattava osa tuloista tulee muusta kuin karjataloudesta (ANON. 1987c, s. 34-35). Tähän epäkohtaan liittyen maataloustuloneuvottelijat asettivat toukokuussa 1987 työryhmän selvittämään maatalousyrittäjien lomituspalvelulain ja siihen perustuvien säännösten epäkohtia ja tekemään esityksiä niiden korjaamiseksi. Työryhmän tuli myös kiinnittää huomiota viikkovapaasta perittävien maksujen määrätymisperusteisiin.

Jos lomituspalvelulakia muutettaisiin siten, että vuosilomaoikeuteen ei enää vaikuttaisi pääasiallinen toimeentulo, vaan ainoastaan hakijan päivittäinen sidonnaisuus tilansa karjataloustöihin, niin vuosilomaoikeutettujen määrä

lisääntyisi lomalautakuntien arvion mukaan enintään 4 000 yrittäjällä. Tällöin on otettu huomioon vähintään kahden kotieläinyksikön tilat ja alle 65-vuotiaat karjatalousyrittäjät. Lukumääräisesti eniten lisäystä tapahtuisi Vaasan, Turun ja Porin sekä Oulun lääneissä. Suhteessa nykyisiin vuosilomaa pitäneisiin lisäys olisi suurin Keski-Suomen ja Oulun lääneissä.

Säännösmuutoksen vaikutus olisi ainoastaan 3 % nykyisestä vuosilomaa pitäneiden määrästä. Tämän mukaan niistä noin 33 000 tilasta, joilla nykyisin on vain yksi lomaoikeus, suurimmalla osalla syynä toisen lomaoikeuden puuttumiseen on kotieläinyksiköiden määrä. Karjatalouden ja maatalouden ulkopuolisten tulojen osuuden ja sen kehityksen selvittäminen viljelijöiden tuloista on ongelmallista mm. maatalouden hyvien ja huonojen vuosien vaihtelun takia. Huonoina vuosina maatalouden ulkopuolisten tulojen osuus suhteessa maataloudesta saataviin tuloihin on suurempi. Eräs kehityssuunta maataloudessa voisi olla se, että maatilojen vähentyessä jäljelle jäisivät ne tilat, jotka antavat yrittäjälle päätoimisen toimeentulon. Tämä kehitys olisi vielä ilmeisempi kotieläintilojen kohdalla. Toisaalta viimeaikainen tiukka tuotannonrajoituspolitiikka ja uusi laki maaseudun pienimuotoisen elinkeinotoiminnan edistämisestä (Ask 1031/86) voivat nostaa esimerkiksi kasvinviljelytulojen ja muiden karjatalouden ulkopuolisten tulojen osuutta viljelijöiden tuloista.

Pääasiassa kotieläintilojen vähenemisestä johtuva vuosilomaan oikeutettujen määrän lasku on ollut viime vuosina yli 7 000 vuodessa. Kehitys on niin nopeata, ettei lomaoikeuden perusteen muuttaminen lisäisi vuosilomaan oikeutettujen määrää, vaan ainoastaan estäisi vuosilomaan oikeutettujen määrän vähenemisen kotieläintilojen määrän vähenemistä nopeammin.

Vuosilomaoikeutta koskevista säännösmuutoksista suurempi merkitys lomaoikeutettujen määrään tällä hetkellä on vuoden 1986 maataloustulosopimukseen perustuvalla päätöksellä vuosilomaoikeuden poistamisesta yli 65-vuotiailta maatalouyrittäjiltä vuoden 1987 alusta. Muutos koskee ainoastaan vuosilomaoikeutta, joten yli 65-vuotiaat voivat edelleenkin saada sijaisapua ja viikkopaata. Hallituksen esityksen (ANON. 1986) mukaan toimenpiteen tavoitteena on osaltaan vaikuttaa eläkeikäisten maataloustuotannosta luopumiseen. Tämä aiheuttaa 8 %:n vähennyksen vuosilomaa pitäneiden määrässä seuraavien kahden lomavuoden aikana. Lukumääräisesti suurin vähennys on Turun ja Porin sekä Vaasan lääneissä.

5.3. Vuosiloman käyttäjien määrä vuosina 1994 ja 2000

Seuraavassa arvioidaan ainoastaan vuosilomaa pitävien maatalousyrittäjien määrää, koska sijaisavun käyttäjämäärään liittyy useita vaikeasti ennakoitavia

tekijöitä kuten käyttäjämaksut ja sijaisavun tarve. Käyttäjämaksut vaikeuttavat myös viikkovapaan käytön arvioimista. Toisaalta viikkovapaan käyttöä voidaan ennakoita tietynä osuutena vuosilomaan oikeutetuista.

KETTUNEN (1988) on esittänyt elintarvikkeiden kulutusennusteisiin ja tiettyihin omavaraisuustavoitteisiin perustuen ennusteen maatalouden tuotantotavoitteista vuodelle 2000. Tämän mukaan kotieläintilojen lukumäärä alenee ja vuonna 2000 määrä olisi noin 52 000 - 56 000 tilaa. Seuraavassa esitettävät arviot maatalousyrittäjien vuosilomaa pitävistä vuosina 1994 ja 2000 perustuvat edellä mainittuun ennusteeseen kotieläintilojen määrästä vuonna 2000.

Kotieläintilojen määrästä on viimeisimmät tiedot saatavilla vuodelta 1983, jolloin niitä oli yhteensä 106 773. Seuraavassa kotieläintilojen oletetaan vähenvän lineaarisesti eli keskimäärin 3 000 tilaa vuodessa. Tällöin kotieläintilojen määrä vuonna 1994 olisi noin 73 900. Läänittäiset osuudet saadaan jakamalla kotieläintilojen määrä läänien kesken vuoden 1983 suhteessa, jolloin oletetaan kehityksen maan eri osissa olevan samanlaisen. Todellisuudessa kehitys maan eri osissa voi olla erilainen, mihin viittaa muun muassa maatalousyrittäjäväestön ikärakenne lääneittäin (liite 4).

Vuosilomaan oikeutettujen määrä saadaan olettamalla kotieläintilojen pitävän lomaa kuten vuonna 1983 ja kahteen vuosilomaan oikeutettujen tilojen olevan samassa suhteessa kuin vuonna 1986. Näin meneteltäessä oletetaan, ettei maatalouden ulkopuolisten tulojen osuus kasva merkittävästi ja että maatilojen keskikoon kasvu tapahtuu pääasiassa pienten tilojen tuotannosta luopumisen kautta. Poikkeama näin laskettujen laskennallisten ja todellisten vuosilomaa pitäneiden kesken vuonna 1986 muodostuu melko suureksi. Tämä johtuu siitä, että kotieläintilojen määrän väheneminen jakson 1983-2000 alkupuolella on ollut suurempi kuin lineaarisen mallin mukainen väheneminen 3 000 tilaa vuodessa. Jos tilaluvun väheneminen hidastuu jakson loppupuolella, arviot vuosiloman käyttäjien määrästä ovat lähempänä oikeata.

Arvion mukaan vuonna 1994 vuosilomaa pidettäisiin 64 960 tilalla ja yhteensä lomaa pitäisi 102 600 maatalousyrittäjää. Vuonna 2000 lomaa pidettäisiin 48 240 tilalla. Lomaa pitäviä maatalousyrittäjiä olisi vuonna 1994 lähes 20 % ja vuonna 2000 lähes 40 % vähemmän kuin vuonna 1986. Vuosilomaa pitävien maatalousyrittäjien määrä lääneittäin vuosina 1994 ja 2000 on esitetty taulukossa 7. Mikäli pääasiallisen toimeentulon säännös poistetaan laista, on vuosilomaa pitävien määrä hieman suurempi.

Taulukko 7. Maatalousyrittäjien vuosilomaa saaneiden määrä vuonna 1986 ja arvio maatalousyrittäjien vuosilomaa pitävien määrästä lääneittäin vuosina 1994 ja 2000.

Lääni	1986	1994	2000
Uudenmaan	4973	4270	3230
Turun ja Porin	16845	14770	9820
Hämeen	11609	9930	7520
Kymen	9034	7510	5690
Mikkelin	10171	8110	6150
Pohjois-Karjalan	8489	7050	5200
Kuopion	12415	9700	7350
Keski-Suomen	7867	6460	4900
Vaasan	23008	18390	13930
Oulun	16141	12870	9750
Lapin	4369	3540	2680
Koko maa	124921	102600	76220

Lomitettavien määrän väheneminen vaikuttaa lomittajien työllisyysstilanteeseen tulevaisuudessa. Tällä hetkellä lomittajista on pulaa koko maassa ja vakituisten lomittajien osuus tehdyistä lomituksista on puolet. Tavoitteena on hoitaa pääosa lomituksista vakituisten lomittajien avulla ja lisäksi kehittää edelleen lomitusjärjestelmiä, joten maatalouslomittajilla riittää töitä, vaikka karjatilat vähenevätkin. Tavoitteena on tuottaa kaikki lomituspalvelut lomituserkailla, joissa yksi lomittaja huolehtii tiettyjen tilojen lomitukset.

Mikäli vuosiloma pitenee suunnitellusti ja sijaisapua laajennetaan, tarvitaan jo neljän tilan lomitusten hoitamiseen tilapäisesti toinen lomittaja. Toinen lomittaja on tarpeen myös sen takia, että viljelijäpuolisoiden irrottautuminen yhteiselle lomalle olisi mahdollista. Mikäli kaikki lomitukset hoidettaisiin renkaissa, tarvittaisiin vuonna 2000 päätoimisia lomittajia yli 12 000 eli lähes puolet nykyistä enemmän. Nykyisten päätoimisten lomittajien määrä ei missään läänissä riittäisi hoitamaan kaikkia lomituksia, vaan lomittajien lisätarve vaihtelisi lääneittäin 25 %:sta jopa 60 %:iin.

Lomitettavien maatalousyrittäjien määrän vähenemisestä huolimatta lomatoimintaan käytetyt varat ovat lisääntyneet. Yleisen kustannustason nousun lisäksi kehitykseen on olennaisesti vaikuttanut vuosilomapäivien lisääntyminen.

Tavoitteena on pidentää vuosilomaa edelleenkin, joten rahantarve lomituspalveluihin tulee pysymään vähintäänkin entisellä tasolla. Maatalouslomittajatilanteen parantamiseksi lomittajien palkkausta olisi kohotettava, mikä osaltaan aiheuttaa painetta maatalouden lomitusjärjestelmiin tarvittavan rahamäärän lisäämiseen.

6. YHTEENVETO

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää maatalousyrittäjien lomituspalvelujen (vuosiloma, sijaisapu ja viikkovapaa) synty- ja kehitysvaiheita, tarkastella lomituspalvelujen toteutumista ja esittää arvio palvelujen käyttäjien määrästä vuonna 2000.

Lomituspalvelujen synty liittyy 1960-luvun lopun työaikauudistuksiin, joiden seurauksena lisääntyivät vaatimukset palkansaajien lyhenevän työajan korvaamisesta viljelijäväestölle. Taustalla on ollut myös maatalouden rakenteen kehitys eli tilojen ja työvoiman nopea väheneminen. Koneellistamisesta huolimatta sidonnaisuus työhön on lisääntynyt ja sairaus- ja tapaturmariskit ovat suuret. Jo ennen varsinaisia lomituspalveluja oli viljelijöiden tarve tilapäiseen työapuun havaittu ja erällä paikkakunnilla oli järjestetty ns. lomaemäntätöimintää.

Ensimmäinen laki maatalousyrittäjien vuosilomasta tuli voimaan vuonna 1974 ja laki sijaisavun järjestämisestä seuraavana vuonna. Viikkovapaajärjestelmä, joka samoin kuin vuosilomakin on tarkoitettu ainoastaan kotieläintaloutta harjoittaville yrittäjille, vakinaistettiin ja laajennettiin koko maahan vuonna 1985. Vuosiloma on pidentynyt järjestelmän voimassaoloaikana nykyiseen 18 päivään ja kevään 1988 maataloustuloneuvottelujen yhteydessä sovittiin kahdesta lisäpäivästä. Tavoitteena on lisätä vuosilomapäiviä kunnes palkansaajien lakisääteinen 30 päivän vuosiloma on saavutettu. Sijaisavun perusteena olevia syitä on lisätty ja nykyisin sijaisapua voi saada mm. sairauden, tapaturman, äitiysloman, kuntoutuksen, asevelvollisuuden ja kuolemantapauksen johdosta. Sijaisapua voivat saada maataloutta päätoimisesti harjoittavat yrittäjät, mutta lomittajapulan vuoksi avun saajat on jouduttu rajaamaan pääasiassa kotieläintaloutta harjoittaviin yrittäjiin.

Työaikajärjestelyjen myötä palkansaajille tulevat etuudet pyritään korvaamaan lomituspalvelujen avulla maatalousyrittäjille. Muihin Pohjoismaihin verrattuna Suomen käytäntö muistuttaa eniten tässä suhteessa norjalaista, jossa painotetaan maanviljelijöiden tasavertaisia taloudellisia ja sosiaalisia olosuhteita teollisuustyöntekijöihin nähden. Ruotsissa lomituspalvelujen syntyä selitetään

seuraukseksi maataloudessa tapahtuneelle rationalisointikehitykselle. Viljelijöille asetetut vaatimukset ovat lisääntyneet ja viljelijöiden oma työpanos on kasvanut kausityövoiman saannin vähennyttä. Myös Tanskassa, joka poikkeaa muista Pohjoismaista EEC-jäsenyydellään, painotetaan lomituspalvelujen järjestyksessä maatalouden läpikäymää kehitystä.

Suomessa vuosilomaa sai tilastojen mukaan vuonna 1983 noin 88 % kotieläintiloista. Osuus vaihteli Kuopion läänin 93 %:sta Uudenmaan läänin 77 %:iin. Tilastojen mukaan huomattava osa kotieläintiloista on saanut lomaa, mutta tämän perusteella ei kuitenkaan voida sanoa, ovatko viljelijät todella vapautuneet töistään lomansa ajaksi. Vuosilomaa sai lomavuonna 1987/88 yhteensä 116 223 karjataloutta harjoittavaa yrittäjää. Vuosilomaa pitäneiden määrä on jatkuvasti vähentynyt kotieläintilojen vähentyessä. Vaikka kahden lomaoikeuden tilojen määrä on kasvanut, vuonna 1987 vain 58 %:lla lomaa pitäneistä tiloista pidettiin kaksi lomaa.

Sijaisapua saaneiden lukumäärä oli suurimmillaan vuonna 1984 ja on sen jälkeen kääntynyt laskuun samoin kuin lomitettujen sijaisapupäivienkin määrä. Vuonna 1987 sijaisapua käytti noin 25 000 viljelijää eli ainoastaan 22 % vuosilomaa saaneista. Sijaisapua saaneiden osuus vuosilomaa saaneista oli suurempi maan itä- ja pohjoisosissa. Maan etelä- ja länsiosien vähäisempään kysyntään vaikuttaa mm. lomittajapula. Sijaisavun kesto lomitettua pyyntöä kohti on hitaasti kasvanut ja oli vuonna 1987 keskimäärin 20 päivää. Lähes puolessa sijaisaputapauksista lomituksen kesto oli alle 8 päivää.

Viikkovapaan käytöstä koko maan osalta on tietoja vasta kolmelta vuodelta, mutta näiden mukaan sen käyttö ei ole täysin vastannut odotettua. Vuonna 1987 viikkovapaata käytti ainoastaan 18 % siihen oikeutetuista. Määrä vaihteli Pohjois-Karjalan läänin 34 %:sta Turun ja Porin sekä Vaasan läänin alle 10 %:iin. Viikkovapaan käytön lisääntymistä ovat hidastaneet muun muassa lomittajapula ja perittävät käyttäjämaksut.

Sosiaalhallitus ohjaa ja valvoo lomituspalvelujen toteutumista ja kunnissa näistä tehtävistä vastaavat lomalautakunnat ja lomalautakuntien sihteerit. Vuonna 1985 lähes 90 %:ssa kunnista oli lomalautakunta ja lopuissa tehtävistä vastasi jokin muu lautakunta tai kunnanvaltuusto. Päävirkaisia lomalautakuntien sihteereitä oli 251 kunnassa ja heistä valtaosa oli kokopäiväisiä. Monissa kunnissa sihteereiden työmäärät ovat kuitenkin suuret, sillä nykyisten säännösten mukaan kunnat saavat valtionapua ainoastaan yhden henkilön palkkakustannuksiin.

Lomitusjärjestelmien voimassaoloajan suurimpana ongelmana on ollut se, ettei maatalouslomittajia ole ollut riittävästi. Laki velvoittaa kunnat palkkaamaan lomittajia tarvetta vastaavasti, mutta toistaiseksi kunnat eivät ole tätä velvoitetta pystyneet täyttämään. Vuonna 1987 kuntien päätoimisia lomittajia oli 7 224 ja tarve olisi ollut puolet suurempi. Kuntien päätoimiset lomittajat hoitivat noin 60 % tehdyistä lomittajatyövuosista. Heikoin lomittajatilanne on maan etelä- ja lounaisosissa. Lomittajapula heikentää viljelijöiden lomanpito-mahdollisuuksia, eivätkä viljelijät pysty täysin irroittautumaan töistään loman ajaksi. Monissa tapauksissa viljelijät joutuvat työskentelemään sairaina kun lomittajia ei ole saatavilla.

Lomituspalvelujen rahoituksesta vastaavat valtio, maatalous ja palvelujen käyttäjät. Kuntien kustannettavaksi jää ainoastaan osa hallintomenoista. Vuonna 1986 lomituspalvelujen kokonaiskustannukset olivat 767.7 miljoonaa markkaa. Vuosilomakustannukset muodostavat summasta valtaosan (65 %), sijaisapukustannukset ovat 25 % ja viikkovapaa sekä hallintokustannukset molemmat 5 %. Vuonna 1986 valtio vastasi noin 90 %:sta kustannuksista. Maataloustuloksi luettiin noin 7 % ja käyttäjämäksuina perittiin alle 4 % lomituskustannuksista.

Tutkimuksessa on esitetty arvio vuosiloman käyttäjistä vuosina 1994 ja 2000. Sen pohjana on käytetty KETTUSEN (1988) ennustetta kotieläintilojen määrästä vuonna 2000. Arvion mukaan vuonna 1994 lomaa pidettäisiin 64 960 tilalla ja vuonna 2000 noin 48 240 tilalla. Vaikka lomaa pitävien määrä vähenee, lomittajien tarve olisi vuonna 2000 lähes kaksinkertainen nykyiseen verrattuna kaikissa lääneissä, jos vuosilomaa pidennetään tavoitteiden mukaisesti ja sijaisapua laajennetaan. Lomituspalvelujen kehittäminen vuosilomapäiviä lisäämällä ja tarve lomittajien palkkauksen kohottamiseen lomittajapulan helpottamiseksi merkitsevät sitä, että lomatoimintaan tarvittavien varojen määrä pysyy ennallaan tai kasvaa lomittettavien määrän vähenemisestä huolimatta.

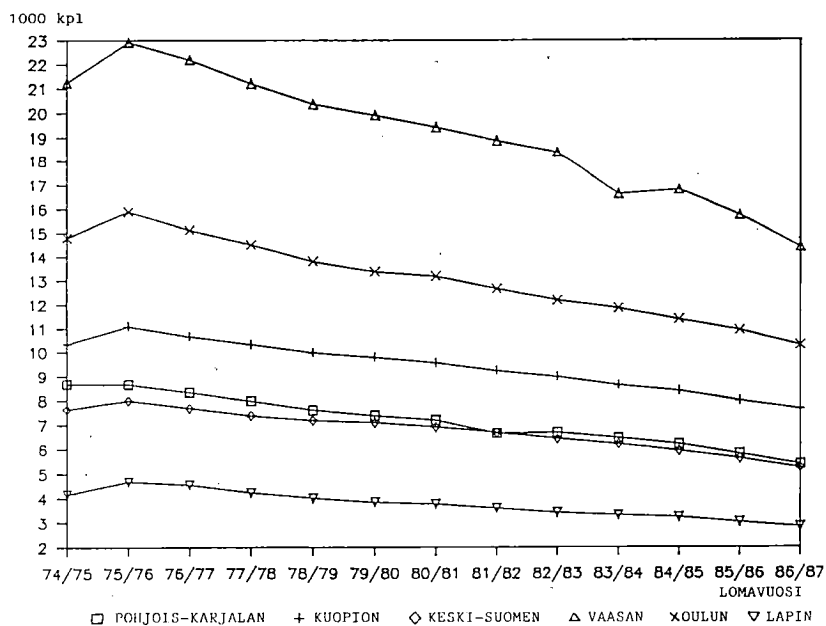
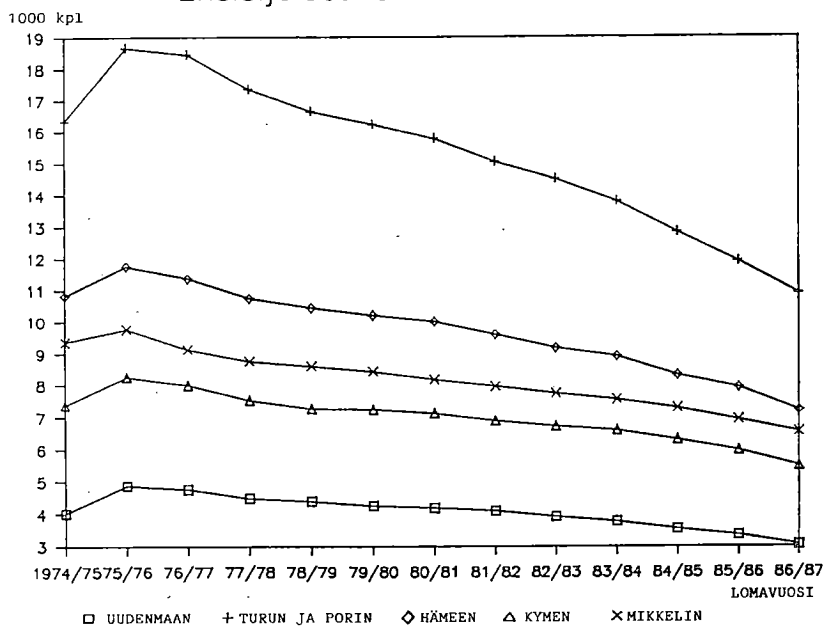
KIRJALLISUUSLUETTELO

- ANON. 1967. Työaikakomitean mietintö. Komiteanmietintö 1967:B 6. 83 s. Helsinki.
- 1970. Maataloustuottajain Keskusliiton kirjelmä n:o 12495 valtioneuvostolle 8.10.1970. Maataloustuottajain Keskusliitto.
 - 1973a. Maatalousväestön ja pienyrityksien lomakomitean mietintö 1973: 28. 64 s., 23 liites. Helsinki.
 - 1973b. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän vuosiloman järjestämisestä. 1973 vp.- HE n:o 213.
 - 1974. Maatalouden sijaisaputyöryhmän selvitys. 66 s. Helsinki.
 - 1975a. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän vuosiloman järjestämisestä annetun lain muuttamisesta. 1975 vp.- HE N:o 26.
 - 1975b. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän sijaisavusta. 1975 vp.- HE N:o 70.
 - 1975 - 1983. Sosiaalihuoltotilaston vuosikirja. Suomen virallinen tilasto 21: B. Helsinki.
 - 1976. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän vuosiloman ja sijaisavun järjestämisestä. 1976 vp.-HE N:o 12.
 - 1977. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän vuosiloman ja sijaisavun järjestämisestä. 1977 vp.-HE N:o 231.
 - 1983a. Maatalousyrittäjien sosiaaliturvatoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 1983: 90. 150 s., 9 liites. Helsinki.
 - 1983b. Maatalousyrittäjien viikkovapaakokeilu. Suomen virallinen tilasto. Sosiaalisia erikoistutkimuksia 32: 92. 103 s. Helsinki.
 - 1984. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän lomituspalveluista. 1984 vp.- HE N:o 183.
 - 1985a. Maatalousyrittäjien lomituspalvelut. Yleiskirje A 12/1985/hu. Sosiaalihallitus. 49 s.
 - 1985b. Pohjoismaiden lomittajakonferenssin aineistoa eri maiden osalta. Saatavilla sosiaalihallituksesta.
 - 1986a. Maatalousyrittäjien viikkovapaatoimintaa ja maatalousyrittäjien asuntotilannetta koskeva selvitys ajalla 1.1.-31.8.1986. Sosiaalihallitus.
 - 1986b. Maatalousyrittäjien sijaisapulomitus 1984. Suomen virallinen tilasto. Sosiaalisia erikoistutkimuksia 32: 110. 91 s. Helsinki.
 - 1986c. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän lomituspalveluista annetun lain muuttamisesta. 1986 vp.-HE N:o 85.
 - 1987a. Maatalousyrittäjien lomituspalveluja koskevat muutokset. Yleiskirje A 1/1987/hu. Sosiaalihallitus. Moniste.
 - 1987b. Maatalousyrittäjien lomituspalveluihin liittyvät tiedustelut lomilautakunnille 1.7.1987 ja 27.11.1987. Sosiaalihallitus.

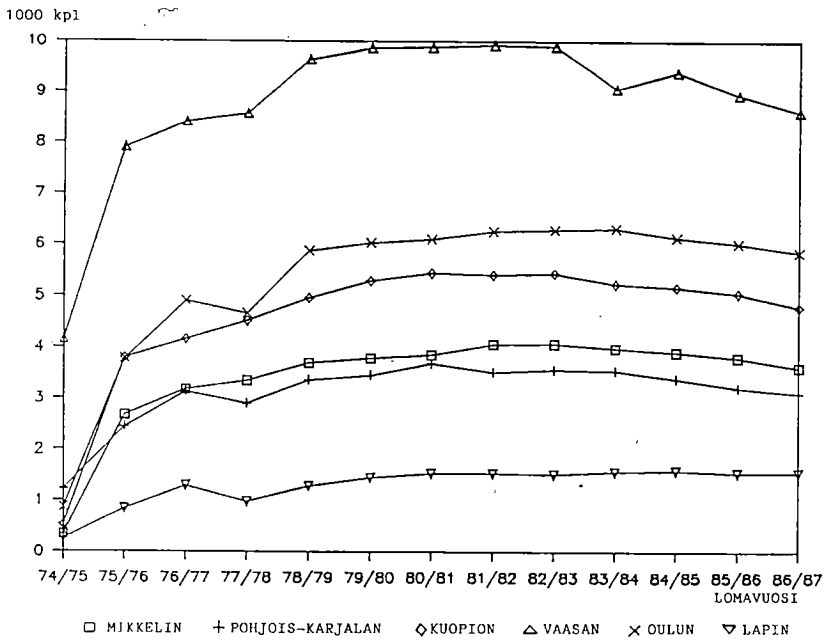
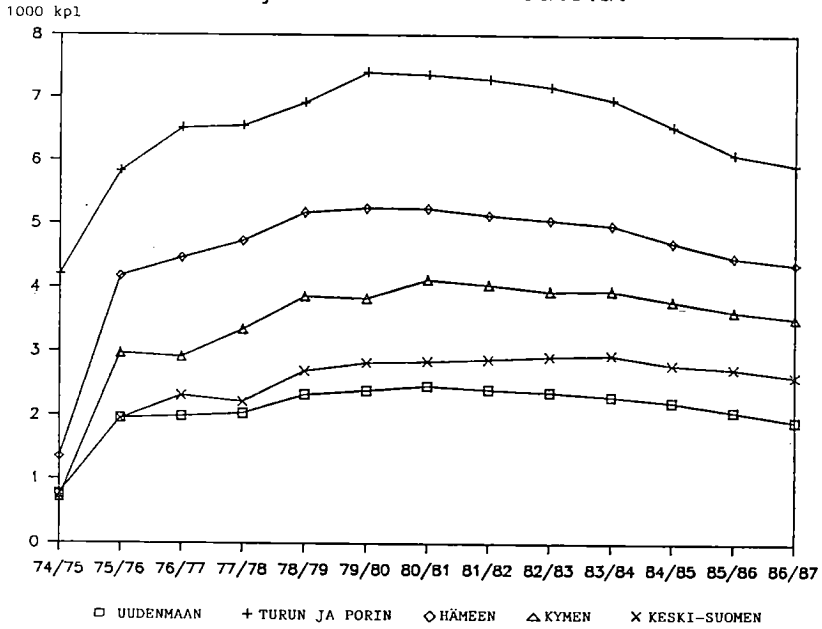
- 1987c. Viljelijäperheen toimeentulo. Toimintamuistio MTK:n 26. liittokokousta varten. Maataloustuottajain Keskusliitto. 40 s.
 - 1987d. Maatalous 2000. Komiteamietintö 1987: 24. 192 s. Helsinki.
 - 1987e. Maatilatilastollinen vuosikirja 1986. Suomen virallinen tilasto 3: 83. 287 s. Helsinki.
- KETTUNEN, L. 1988. Ennusteita vuodelle 2000. Maatal. tal. tutk.lait. tied. 138. 47 s.
- NIEMI, I., KIISKI, S. & LIIKKANEN, M. 1981. Suomalaisten ajankäyttö 1979. Tilastokeskuksen tutkimuksia N:o 65. 143 s. Helsinki.
- NIITTYKANGAS, H., SIISKONEN, P., SIMULA, A-L., SIPOLA, H., SURVO, I. & VARMOLA, R. 1987. Maaseudun elinvoimaisuus tutkimus-ohjelma. Raportti 1. Keski-Suomen taloudellisen tutkimuskeskuksen julkaisuja, 89. 148 s., 26 liites. Jyväskylä.
- NIKANDER, A. 1987. Mitä tilalla tapahtuu lomituksen aikana? Otteita lomitus-tutkimuksesta 1985. 13.3.1987. Sosiaalihalitus. 9 s. Moniste.
- PARVIAINEN, A. 1982. Naisen asema maataloudessa -tutkimusraportti. Osa-
raportti III. Maatilan emäntä ja sosiaalipalvelut. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja ja artikkeleita N:o 18. 49 s., 7 liites.
- PAULAMÄKI, M. 1982. Maatalous tarvitsee lisää lomittajia. Nautakarja 1982, 2: 18.
- 1985. Maatalouslomittajaksi ammatillisen koulutuksen kautta. Karjalous 1985, 2: 30.
- PELTOLA, I. 1983. Maatalouslomittajan ammatissa viihtymiseen vaikuttavista tekijöistä. Maatalousteknologian laitoksen pro gradu -työ. Helsingin yliopisto. 74 s., 23 liites.
- PUURUNEN, M. 1986. Työpanos ja sen kausivaihtelu kirjanpitolitoilla. Maatal. tal. tutk.lait. tied. 123. 109 s., 22 liites. Helsinki.
- 1987. Viljelijäväestön tulojen vertaaminen muiden väestöryhmien tuloihin. Maatal. tal. tutk.lait. tied. 134. 171 s., 8 liites. Helsinki.
- SIIPOLA, M. 1986. Lisää lomittajia kuntiin. Suomen kunnat 1983, 24: 33.
- WARIS, H. 1980. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. 360 s. Helsinki.

LIITE 1

Ensisijaiset lomaanoikeudet

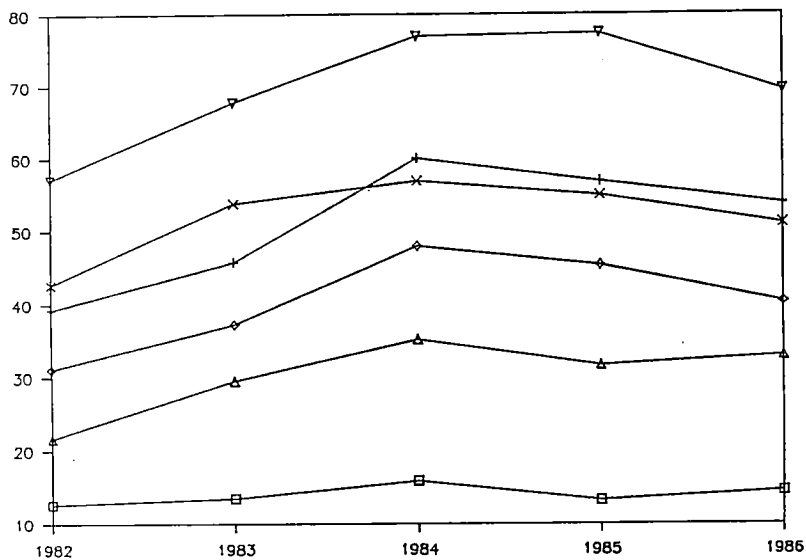
Toissijaiset lomaanoikeudet

LIITE 3

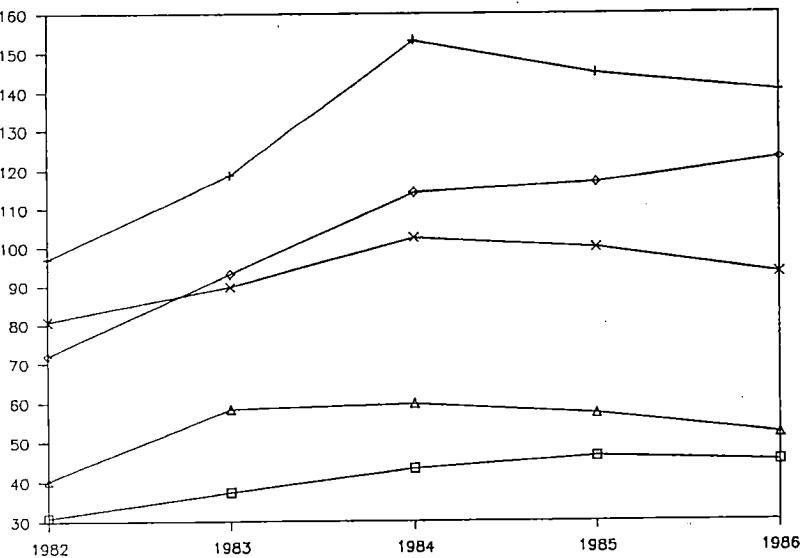
Lomitetut sijaisapupäivät

1000 PV

□ UUDENMAAN + TURUN JA PORIN ◇ HÄMEEN △ KYMEN × MIKKELIN ▽ POHJOIS-KARJALAN

1000 PV

□ LAPIN + OULUN ◇ VAASAN △ KESKI-SUOMEN × KUOPION

MYEL-vakuutettujen ikärakenne ja keski-ikä lääneittäin vuonna 1987.

Lääni	- 30 %	30-39 %	40-49 %	50-59 %	60 - %	Keski- ikä
Uudenmaan	8.0	23.3	29.4	28.5	10.8	45.9
Turun ja Porin	8.7	21.5	29.3	30.2	10.4	46.0
Ahvenanmaa	7.8	18.2	27.5	32.0	14.6	47.5
Hämeen	8.7	22.0	28.8	30.2	10.3	46.0
Kymen	8.7	21.5	29.4	30.5	9.9	46.0
Mikkelin	9.8	21.9	29.4	30.0	9.0	45.5
Pohjois-Karjalan	11.5	25.5	27.8	27.3	7.8	44.2
Kuopion	12.3	26.1	28.6	26.0	7.1	43.8
Keski-Suomen	9.4	22.6	29.7	29.0	9.2	45.4
Vaasan	9.6	24.3	28.9	28.0	9.2	45.1
Oulun	12.8	25.0	27.7	27.2	7.4	44.0
Lapin	11.5	21.3	26.7	31.9	8.6	45.3
Koko maa	10.0	23.2	28.8	28.9	9.2	45.2

Lähde: Maatalousyrittäjien eläkelaitos (MELA)

**MAATALOUDEN TALOUDELLISEN TUTKIMUSLAITOKSEN
TIEDONANTOJA**

- No 131 KOLA, J. Perustamislupajärjestelmä tuotannon ohjaus- ja rajoituskeinona. Helsinki 1987. 84 s.
- No 132 HEIKKILÄ, A-M. Lypsykarjajärytysten optimaalinen koko. Helsinki 1987. 70 s.+liitt.
- No 133 AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA. Current topics in agricultural economics. Helsinki 1987. 45 s.
KETTUNEN, L. How much land is needed. s. 5-14.
KETTUNEN, L. Possibilities of finnish agriculture adjusting to more liberal foreign trade. s. 15-24.
KETTUNEN, L. & MÄKINEN, P. General features and problems of finnish agricultural trade. s. 25-34.
IKONEN, J. Production and foreign trade of some industrial crops. s. 35-45.
- No 134 PUURUNEN, M. Viljelijäväestön tulojen vertaaminen muiden väestöryhmien tuloihin. Helsinki 1987. 169 s. + liitt.
- No 135 AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA: Kirjanpitotilojen tuloksia, tilivuosi 1986. Helsinki 1988. 46 s.
- No 136 AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA: Eri tuotantosuuntaa harjoittavien kirjanpitotilojen tuloksia, tilivuosi 1986. Helsinki 1988. 39 s.
- No 137 Maatalouden hintaindeksit ja kokonaislaskelmat, maataloustuotteiden kokonaismarginaalit sekä ravintotaseet 1980-1986. Helsinki 1988. 75 s.
SILTANEN, L. Maatalouden hintaindeksit. s. 7-18.
SILTANEN, L. Maatalouden kokonaislaskelmat. s. 19-28.
LEPPÄLÄ, J. Maataloustuotteiden kokonaismarginaalit. s. 29-38.
LEPPÄLÄ, J. Ravintotaseet. s. 39-75.
- No 138 KETTUNEN, L. Ennusteita vuodelle 2000. Helsinki 1988. 43 s. + 3 liitetäulukkoa.
- No 139 AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA. Maatalouden rationaalisuudesta ja viljelijöiden verorasituksesta. Helsinki 1988. 39 s.
TORVELA, M. & PUURUNEN, M. Maatalouden rationaalisuus ja tulojen seuranta. s. 5-20.
PIETOLA, K. & JÄRVELÄ, H. Viljelijöiden verorasituksen kehitys kirjanpitotiloilla vuosina 1980-86. s. 21-39.

